

Nyelvtan, diskurzus, megismerés

A magyar nyelv funkcionális leírása

2019. március 28–29.
ELTE BTK, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A

Absztraktfüzet

Az ELTE DiAGram Funkcionális nyelvészeti műhely
és a Magyar Nyelvtudományi Társaság konferenciája

PROGRAM

Március 28. (csütörtök)

09.00–09.45 Regisztráció (Kari tanácsterem, földszint)	
09.45–10.00 Megnyitó (Kari tanácsterem, földszint) <i>Bartus Dávid</i> , az ELTE BTK dékánhelyettese <i>Tolcsvai Nagy Gábor</i> , a DiAGram Funkcionális nyelvészeti műhely vezetője	
10.00–10.45 Plenáris előadás 1. (Kari tanácsterem, földszint) <i>Kertész András</i> : Nyelvléírás és tudományelmélet: új problémák Moderátor: <i>Simon Gábor</i>	
10.45–11.00 Vita	
11.00–11.20 Kávészünet (Kari tanácsterem, földszint)	
11.20–12.30 Szekció 1/A Kontextualizáció és metapragmatika 1. Elnök: <i>Tátrai Szilárd</i> (Kari tanácsterem, földszint)	11.20–12.30 Szekció 1/B Metafora, metaforizáció Elnök: <i>Simon Gábor</i> (Dékáni kistanácsterem, I. emelet)
11.20–11.40 <i>Tátrai Szilárd</i> : A kontextualizáció perspektivikussága és metapragmatikai reflektáltsága az elemi és az összetett mondatokban	11.20–11.40 <i>Bajzát Tímea Borbála</i> , <i>Ballagó Júlia</i> , <i>Hauber Kitti</i> , <i>Havasi Zsuzsanna</i> , <i>Szláwich Eszter</i> , <i>Simon Gábor</i> : Az igealak köré szerveződő metaforák szerkezeti sajátosságai
11.40–12.00 <i>Laczkó Krisztina</i> : A metapragmatikai tudatosság mintázatai a befogadói tevékenység vonatkozásában	11.40–12.00 <i>Ivaskó Livia</i> – <i>Papp Melinda</i> : A metaforák jelentésváltozásának szerepe a terápiás történetmondásban kognitív nyelvészeti perspektívából
12.00–12.20 <i>Kuna Ágnes</i> – <i>Hámori Ágnes</i> : A metapragmatikai reflexiók szerepei és mintázatai az orvos-beteg interakciókban	12.00–12.20 <i>Pomázi Bence</i> : A képi séma működése a datívuszrag jelentésszerkezetében konkrét és absztrakt jelentésű konstrukciókon keresztül
12.20–12.30 Vita	12.20–12.30 Vita
12.30–13.30 Ebédészünet	

13.30–14.40 Szekció 2/A A korpusz lehetőségei és korlátai Elnök: <i>Németh T. Enikő</i> (Kari tanácsterem, földszint)	13.30–14.40 Szekció 2/B Kontextualizáció és metapragmatika 2. Elnök: <i>Csontos Nóra</i> (Dékáni kistanácsterem, I. emelet)
13.30–13.50 <i>Németh T. Enikő – Németh Zsuzsanna – Nagy C.</i> <i>Katalin:</i> Ami a korpuszokból kimarad: rejtőzködő pragmatikai jelenségek	13.30–13.50 <i>Csontos Nóra:</i> A mondás aktusának konstruálása. <i>A mond, mond vmit, mond vminek, mondja, [hogy]</i> elemző bemutatása
13.50–14.10 <i>Horváth Péter:</i> Az ELTE Verskorpusz annotációs eljárásai révén nyerhető kvantitatív adattípusok	13.50–14.10 <i>Schirm Anita:</i> A diskurzusjelölők funkciói a szövegtípusok tükrében
14.10–14.30 <i>Varga Mónika:</i> Történeti korpusz, funkcionális leírás: a <i>hanem</i> esete a kizárástól a témaváltásig	14.10–14.30 <i>Götz Andrea:</i> Diskurzusjelölők intermodális vizsgálata magyar írott és beszélt diskurzusokban
14.30–14.40 Vita	14.30–14.40 Vita
14.40–15.00 Kávészünet (Kari tanácsterem, földszint)	
15.00–16.10 Szekció 3/A Hang és stílus Elnök: <i>Pethő József</i> (Kari tanácsterem, földszint)	15.00–16.10 Szekció 3/B Kontextualizáció és metapragmatika 3. Elnök: <i>Dér Csilla Ilona</i> (Dékáni kistanácsterem, I. emelet)
15.00–15.20 <i>Pethő József:</i> A funkcionális kognitív nyelvtan és a stíluselemzés	15.00–15.20 <i>Dér Csilla Ilona:</i> <i>Vélni</i> vagy <i>vélekedni?</i> A valószínűség és a vélemény jelölésének változásai
15.20–15.40 <i>Benczes Réka:</i> Hangalak motíváció a szóalkotásban	15.20–15.40 <i>Simon Gábor:</i> <i>Csodálom</i> és/vagy <i>csodálkozom:</i> a metapragmatikai reflexivitás egyik lehetséges konstrukciós családjáról
15.40–16.00 <i>Markó Alexandra – Bartók Márton – Csapó Tamás Gábor – Deme Andrea – Gráczy Tekla Etelka:</i> Az előlségi harmónia a magyarban – szempontok a jelenség leírásához	15.40–16.00 <i>Kugler Nóra – Pomázi Bence:</i> A látással összefüggő, kiértékelést kifejező episztemikus predikáció alternatív megkonstruálási módjai
16.00–16.10 Vita	16.00–16.10 Vita
16.10–16.30 Kávészünet (Kari tanácsterem, földszint)	
16.30–17.15 Plenáris előadás 2. (Kari tanácsterem, földszint) <i>Ladányi Mária:</i> A nyelvi leírás néhány kategóriájának és terminusának értelmezése eltérő nyelvelméleti keretekben Moderátor: <i>Imrényi András</i>	
17.15–17.30 Vita	
18.00–19.30 Fogadás	

Március 29. (péntek)

09.30–10.00 Regisztráció	
10.00–10.45 Plenáris előadás 3. (Kari tanácsterem, földszint) <i>Brdar Mario: Úton Apgartól Zidanig és azon is túl a konstrukciók színes világában, avagy miért kell Prágába menni?</i> Moderátor: <i>Kugler Nóra</i>	
10.45–11.00 Vita	
11.00–11.20 Kávészünet (Kari tanácsterem, földszint)	
11.20–12.30 Szekció 4/A Szerkezet és jelentés 1. Elnök: <i>Brdar-Szabó Rita</i> (Kari tanácsterem, földszint)	11.20–12.30 Szekció 4/B Az indirektség konstrukciói Elnök: <i>Babarczy Anna</i> (331. terem, III. emelet)
11.20–11.40 <i>Brdar-Szabó Rita: Rezultatív mikrokonstrukciók és morfológiai vetélytársaik elmélet és empiria egységében</i>	11.20–11.40 <i>Babarczy Anna – Balázs Andrea – Krizsai Fruzsina: Beszéddaktusok megértése óvodás korban</i>
11.40–12.00 <i>Modrián-Horváth Bernadett: Megszidódik és meg van szidva: a passzív funkciók morfoszintaktikai kifejezőeszközeinek korpuszalapú vizsgálata</i>	11.40–12.00 <i>Roskó Mira – Szlávich Eszter: „Hova fiatalodjak még?” A hova kérdő névmás ok- és célhatározói funkciója</i>
12.00–12.20 <i>Bibók Károly: Alternálódó igei szerkezetek lexikai-konstrukciós megközelítésben</i>	12.00–12.20 <i>Veres-Guspiel Agnieszka: Az indirektség mintázatai magyar és lengyel kérésekben</i>
12.20–12.30 Vita	12.20–12.30 Vita
12.30–13.30 Ebédészünet	
13.30–14.40 Szekció 5/A Szerkezet és jelentés 2. Elnök: <i>Imrényi András</i> (Kari tanácsterem, földszint)	13.30–14.40 Szekció 5/B Igei és főnévi konstrukciók Elnök: <i>Domonkosi Ágnes</i> (331. terem, III. emelet)
13.30–13.50 <i>Imrényi András: Az alany szemantikája</i>	13.30–13.50 <i>Domonkosi Ágnes: „Tetszettem volna magamat megvédeni...” A tetszikelő szerkezetek formai és funkcionális lehetőségei</i>
13.50–14.10 <i>Kugler Nóra: Az alternatív sorok és a függőségi viszonyok értelmezése</i>	13.50–14.10 <i>Bajzát Tímea Borbála: „Ami többnek akar látszani” – az akar, a tud és a mer segédigés konstrukciók szörendi vizsgálata funkcionális nyelvelméleti keretben</i>

14.10–14.30 <i>Hegedűs Rita</i> : Részem vagy tulajdonom? Az összetartozás/birtoklás, rész/egész viszony funkcionális tipológiai vizsgálata	14.10–14.30 <i>Krizsai Fruzsina – Szabó Gergely</i> : Az értelmezős konstrukció lehetséges kategorizációja beszélt nyelvi adatok alapján
14.30–14.40 Vita	14.30–14.40 Vita
14.40–15.00 Kávészünet (Kari tanácsterem, földszint)	
15.00–15.45 Plenáris előadás 4. (Kari tanácsterem, földszint) <i>Tolcsvai Nagy Gábor</i> : Két-ség az egységben: a nyelvi alak – jelentés párok használati alapú leírása Moderátor: <i>Laczkó Krisztina</i>	
15.45–16.00 Vita	
16.00–16.10 Zárszó (Kari tanácsterem, földszint) <i>Tátrai Szilárd</i>	

Plenáris előadások

**Úton Apgartól Zidanig és azon is túl a konstrukciók színes világában,
avagy miért kell Prágába menni?**

Előadásom kiindulópontja egy egyszerű összehasonlítás bizonyos angol igei konstrukciók és ezek magyar megfelelői között. Már kevés példa alapján is látható, hogy a lehetőségek a magyarban vagy kevésbé színesek, mint az angolban, vagy pedig, más értelemben, jóval színesebbek. Ez figyelhető meg az eponimikus igei konstrukcióknál is, melyekben egy tulajdonnév tárgyként jelenik meg egy sematikus jelentésű ige mellett. Az alábbiakban látható, hogy a magyarban gyakran hiányoznak a közvetlen (strukturálisan megfelelő) ekvivalensek.

- (1) I got to hold him for a moment then he was moved to the weigh scale and they *did the apgar* then.
- (2) Az *Apgar-tesztet* a születés után 1 perccel és 5 perccel *végzik el*.
- (3) A szöveg annyiban tévedett, hogy nemcsak ABC testinget *csinálnak* a csecsemőknél, hanem annál átfogóbb tesztet: *apgar-tesztet*.
- (4) Egyébként mindenképpen be kell mennie azoknak is akik bábával szülnek, mert: anyakönyvezik a babát, megvizsgálják, *apgar tesztet csinálnak*,...
- (5) ... addig a babát *apgarozták*, mérték...

Hasonló eredményre jutunk a funkcióigés (ún. terpeszkedő) szerkezetek angol–magyar kontrasztív elemzése során is:

- (6) In the winter of 1990-91 he *made an attempt* to climb the Rupal Face of Nanga Parbat...
- (7) Alonso *tesz még egy utolsó, elkeseredett próbálkozást* a Ferrarinál
- (8) No more oil, and then their country starts *coming to a stop*, including their military, which is their largest oil consumer.
- (9) Az ország lassan *leáll*, beleértve a hadsereget is, amelyik a legnagyobb fogyasztó.

A rezultatív szerkezetek angol–magyar egybevető vizsgálata során sem állapíthatunk meg mást:

- (10) Former Secretary of State Hillary Rodham Clinton has refused to turn her email server over to an independent third party and claims she *has wiped the server clean*,...
- (11) Bennett és Trouba *véresre verte egymást*.
- (12) Vésővel *kockává formálta*.

Mivel a fenti konstrukciók két nyelvre alapozott elemzésének eredményeképpen a korrelációk érdekes mintázata rajzolódik ki a szemünk előtt (melynek képe még több nyelv bevonása után még tovább élesedne), meg kell kérdeznünk magukat, hogy ez vajon a véletlen műve-e, és triviálisnak tekinthető-e, vagy pedig mindez valamilyen mélyebb összefüggést rejt. Mindenesetre, úgy tűnik, hogy pillanatnyilag a puzzle darabjai még nem rendeződnek össze koherens képpé, mivel hiányzik egy olyan mélységű és granularitású integratív kognitív nyelvészeti modell, melynek keretein belül összefüggéseikben és átfogóan vizsgálhatnánk a fent említett vagy hasonló nyelvi jelenségeket, történetiségükben és a nyelvhasználat pillanatnyi dinamikájában is. A kognitív nyelvészetben belül jelenleg több egymástól elszigetelt földdarab azonosítható, melyeknek művelői általában

egy-egy jelenség vizsgálatára szakosodnak, sőt még ezeken belül is egymástól gyökeresen eltérő művelési módokat alkalmazó csoportok különülnek el egymástól, melyek a különböző megmunkálási módokat a hiányzó kommunikáció következtében – vagyis más csoportok publikációinak ignorálása miatt – nem vetik össze egymással, és így azok előnyeit és hátrányait nem mérlegelik.

Míg mindeztől még nem készült még kognitív szempontokat figyelembe vevő átfogó nyelvtipológiai javaslat, ironikusnak tűnhet, hogy generatív nyelvészek legalább egyet a három fenti szerkezet közül próbáltak összefüggésbe hozni egy másik nyelvi jelenséggel – melyet alapjában véve a kognitív nyelvészet keretein belül fedeztek fel először –, ami nem más, mint a mozgáseseemény Talmy-féle tipológiája (Talmy 1985, 2001a, b). Míg azonban a kognitív nyelvészek nem látták meg az összefüggést az adott nyelvi „szindróma” különböző tünetei között, addig a generatív nyelvészek valójában összekeverték egy szinten a tüneteket és az „anamnézist” (Snyder 2001).

Előadásomban megkísérlem feltárni a kognitív és funkcionális nyelvészeti elméletek integrációs lehetőségeit és egy olyan bővebb elméleti keretet kidolgozni, melybe beleemelem a prágai kommunikációs dinamizmus fogalmát, illetve a centrifugális és centripetális állítmány koncepcióját is (Curme 1931, Mathesius 1961, Vachek 1961). Az így kialakított egységes, holisztikus elméleti keret nemcsak a fenti konstrukciók megfelelő finomságú és tipológiailag adekvát integratív leírását teszi lehetővé, hanem más konstrukciók és más jelenségek összefüggéseinek koherens kezelését is.

Kulcsszavak: konstrukciós grammatika, eponimikus igei konstrukció, funkcióigés szerkezet, rezultatív szerkezet, mozgáseseemények tipológiája, prágai funkcionalizmus

Irodalom

- Curme, George Oliver 1931. *A Grammar of the English Language*. Vol. 3. Syntax. Heath. Boston.
- Mathesius, Vilém 1961. *Obsahový rozbor současné angličtiny na základy obecní lingvistiky*. [A functional analysis of contemporary English on a general linguistic basis.] Nakladatelství Československé akademie věd. Prague.
- Snyder, William 2001. On the nature of syntactic variation: evidence from complex predicates and complex word-formation. *Language* 77: 324–342.
- Talmy, Leonard 1985. Lexicalization patterns: Semantic structure in lexical forms. In Shopen, Timothy (ed.): *Language typology and syntactic description: Grammatical categories and the lexicon*. Vol. III: Grammatical Categories and the Lexicon. Cambridge University Press. Cambridge. 57–149.
- Talmy, Leonard 2001a. *Toward a Cognitive Semantics*. Vol. 1. The MIT Press. Cambridge, MA.
- Talmy, Leonard 2001b. *Toward a Cognitive Semantics*. Vol. 2. The MIT Press. Cambridge, MA.
- Vachek, Josef 1961. Some less familiar aspects of the analytical trend in English. *Brno Studies in English* 3: 9–78.

KERTÉSZ ANDRÁS

Nyelvelírás és tudományelmélet: új problémák

A nyelvtudomány fő áramlatainak változásait jelentős mértékben motiválták tudományelméleti megfontolások és alakították tudományelméleti viták.

Nyelvészet és tudományelmélet e viszonyának korai megnyilvánulása a történeti-összehasonlító nyelvészet azon törekvése volt, hogy a nyelvtudományt a kor természettudományának, mindenekelőtt a darwinizmussal fémjelzett biológiának a módszertanához igazítsa (l. pl. Tsiapera 1990). A saussure-i fordulat mögött is egészen nyilvánvaló tudományelméleti motiváció húzódott meg, mely azonban nem valamely természettudomány módszertánát kívánta a nyelvtudomány számára követendő mintaként javasolni, hanem – Simone (2004) szemléletes kifejezésével – „Saussure álmát” próbálta megvalósítani: a nyelvtudomány önálló tudománymódszertánának kialakítását a Comte hatását tükröző pozitívista háttérfeltevésekkel (Seuren 2017). A bloomfieldizmus és a neo-bloomfieldizmus módszertánát az analitikus tudományelméleten belül a logikai pozitívizmus induktív módszertana határozta meg, míg a generatív nyelvészetét a Syntactic Structures tanúsága szerint az analitikus tudományelmélet deduktív-hipotetikus elméletfelfogása (Bach 1962, Allan 2003). Noha a tudományelméletnek a nyelvtudományra gyakorolt hatása hullámzó volt, amennyiben egyes időszakokban némileg gyengült, más periódusokban erősödött, a tizenkilencedik századi kezdetektől a mai napig az elfogadott metaelmélet abban az értelemben játszott konstruktív szerepet a nyelvtudomány fejlődésében, hogy befolyásolta a tárgy tudományos problémák tartalmát, a nyelvtudományi kutatás célját és a cél elérését szolgáló módszertan kidolgozását.

Az utóbbi mintegy két évtized nyelvtudományát nagyon élénk tudományelméleti viták jellemzik. Dominánsnak vélt grammatikaelméletek rendülnek meg az élesen felvetett, megoldatlan tudományelméleti problémák következtében, és nyilvánvalóvá válik a korábbiaktól különböző, új metodológiák kidolgozásának igénye. Azonban, bár e viták a jelenlegi nemzetközi szakirodalom homlokterében állnak, a hazai grammatikairás nem vesz róluk tudomást.

A hazai recepció hiányára tekintettel az előadás célja a problémafelvetés: az, hogy általánosságban és magas absztrakciós szinten bemutassa azoknak a tudományelméleti problémáknak egy részét, amelyek ismerete jelenleg szükséges feltétele a nyelvelírásnak.

Kiindulópontként az előadás áttekinti a tudományelmélet utóbbi évtizedekben lejátszó szereplésváltását, a diszciplínaszpecifikus tudományelmélet kialakulását, majd bemutatja a következő problémákat és a közöttük fennálló összefüggéseket:

- az adat-/evidencia-probléma a nyelvelírásban,
- adattípusok integrációja a nyelvelírásban,
- konvergáló és divergáló evidencia a nyelvelírásban,
- legitimációs stratégiák a nyelvelírásban,
- grammatikák összehasonlítása,
- az ellentmondások kezelése a nyelvelírásban,
- érvelési hibák a nyelvelírásban.

Ugyanakkor az előadás nem vállalkozik a következőkre:

- Nem kívánja a hazai nyelvtudomány említett lemaradásának okait feltárni.
- Nem célja, hogy a tudományelméleti reflektálatlanságból következő hiányosságokat a magyarországi nyelvtudományban tételesen kimutassa.

- Nem fejt ki a felvetett problémák – korábbi publikációkban már részlegesen tárgyalt (l. pl. Kertész–Rákosi 2012, Kertész et al. (eds.) 2012, Kertész–Rákosi (eds.) 2014, Kertész et al. (eds.) 2019) – megoldási lehetőségeit.

Kulcsszavak: adatforrás, konvergáló evidencia, divergáló evidencia, introspekció, érvelési hiba

Válogatott irodalom

- Allan, Keith 2007. *The Western classical tradition in linguistics*. Equinox. London.
- Arppe, Antti – Gaëtanelle, Gilquin – Glynn, Dylan – Hilpert, Martin – Zeschel, Arne 2010. Cognitive corpus linguistics: five points of debate on current theory and methodology. *Corpora* 5: 1–27.
- Bach, Emmon 1965. Structural linguistics and the philosophy of science. *Diogenes* 51: 111–128.
- Featherston, Sam 2007. Data in generative grammar: The stick and the carrot. *Theoretical Linguistics* 33: 269–318.
- Hacking, Ian 1996. The disunities of the sciences. In Galison, Peter – Stump, David (eds.): *The disunity of science: Boundaries, contexts, and power*. Stanford University Press. Stanford. 37–74.
- Haider, Hubert 2009. The thin line between facts and fiction. In Featherston, Sam – Winkler, Susanne (eds.): *The fruits of empirical linguistics*. Vol. 1. Process. de Gruyter. Berlin – New York. 75–102.
- Haider, Hubert 2018. *On Minimalist theorizing and scientific ideology in grammar theory*. Preprint August 2018. DOI: 10.13140/RG.2.2.15886.82242.
- Haug, Matthew C. (ed.) 2014. *The armchair or the laboratory?* Routledge. London – New York.
- Janda, Laura A. (ed.) 2013. *Cognitive linguistics: The quantitative turn*. de Gruyter. Berlin – Boston.
- Kertész, András – Rákosi, Csilla 2012. *Data and evidence in linguistics: A plausible argumentation model*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Kertész, András – Rákosi, Csilla (eds.) 2014. *The evidential basis of linguistic argumentation*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia.
- Kertész, András – Schwarz-Friesel, Monika – Consten, Manfred (eds.) 2012. *Converging data sources in cognitive linguistics*. Elsevier. Amsterdam etc. = Special Issue of *Language Sciences* 34/6: 651–778.
- Kertész, András – Moravcsik, Edith – Rákosi, Csilla (eds.) 2019. *Current Approaches to Syntax: A Comparative Handbook*. de Gruyter. Berlin – New York.
- Podesva, Robert J. – Sharma, Devyani (eds.) 2014. *Research methods in linguistics*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Sampson, Geoffrey R. 2007. Grammar without grammaticality. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory* 3: 1–32.
- Seuren, Pieter A. M. 2017. *Saussure and Sechehaye: Myth and genius. A study in the history of linguistics and the foundations of language*. Brill. Leiden–Boston.
- Schlesewsky, Matthias 2009. Linguistische Daten aus experimentellen Umgebungen: Eine multiexperimentelle und multimodale Perspektive. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 28: 169–178.
- Schönefeld, Doris (ed.) 2011. *Converging evidence: Methodological and theoretical issues for linguistic research*. Benjamins. Amsterdam–Philadelphia.
- Simone, Raffaele 2004. The object, the method, and the ghosts. Remarks on a terra incognita. *The Linguistic Review* 21: 235–256.
- Tsiapera, Maria 1990. Organic metaphor in early 19th century linguistics. In Niederehe, Hans-Josef – Koerner, E. F. K. (eds.): *History and historiography of linguistics*. Benjamins. Amsterdam–Philadelphia.

A nyelvi leírás néhány kategóriájának és terminusának értelmezése eltérő nyelvelméleti keretekben

A nyelvi leírás csak látszólag a tények objektív, elméletfüggetlen leírása. Egyrészt mind gyakorlati, mind elméleti szempontból vitatható, hogy mi számít ténynek, illetve adatnak; másrészt a nyelvi leírásban használt kategóriák jellege, a terminusok fogalmi tartalma, a vizsgálat módszertani kérdései még akkor is a háttérként szolgáló nyelvelmélettől függenek, ha ez az elmélet explicit módon nem jelenik meg a leírásban (vö. pl. Korpuszsvita 2007, Kertész–Rákosi 2007, Imrényi 2009). Emellett a nyelvleírás problémák többnyire olyan általánosabb kérdésfelvetésekhez kötődnek, amelyekre csak koherens elméleti keretben lehet válaszokat, illetve magyarázatokat keresni. Mindezek miatt ugyanannak a jelenségnek a leírása és magyarázata a különböző nyelvelméleti modellekben jellegzetesen eltérhet egymástól. Előadásomban néhány ilyen jelenséget vizsgálok meg közelebbről a formális generatív grammatika (pl. Chomsky 2002/1957, 2015/1965, Webelhuth (ed.) 1995, É. Kiss – Kiefer – Siptár 2003, Nádasy 2006) és a funkcionális kognitív nyelvészet (pl. Langacker 1987, 2008, 2009, Talmy 2000, Tolcsvai Nagy – Ladányi (szerk.) 2008, Tátrai 2011, Tolcsvai Nagy 2013, Tolcsvai Nagy (szerk.) 2017) elméleti modelljében és nyelvleírás módjában – az utóbbi irányzatra helyezve a hangsúlyt. A vizsgált jelenségek háttérként bemutatom a két irányzat megközelítésmódját a nyelv és kultúra, a nyelv és nyelvhasználat, a nyelvtan és a szókincs, valamint az alak és a jelentés viszonyához, kiemelve ezek közül a nyelvi rendszer és nyelvhasználat kérdéskörét, amelyen belül elsősorban az autonóm rendszer vs. használat alapú rendszer (Barlow–Kemmer 2000, Gries–Stefanowitsch (eds.) 2006), valamint a produktivitás és a gyakoriság (pl. Bauer 2005, Plag–Dalton-Puffer–Baayen 1999, Bybee 2007) fogalmát és szerepét tárgyalom. A fenti témák mellett áttekintek továbbá néhányat a nyelvi leírás elméleti keretektől függő eszköztárából és eljárásai-ból, olyan fogalmakon keresztül, mint például a szabály vs. séma; mélyszerkezet, felszíni szerkezet és szerkezeti átalakítások vs. konstrukciók, sémák és a séma megvalósulásai (Langacker 1987, 2008, 2009, Tolcsvai Nagy 2013, Tolcsvai Nagy (szerk.) 2017). A tárgyalt fogalmak megvilágításához elsősorban a saját kutatási területemről, a morfológiából (pl. Taylor 2002, Tuggy 2005), illetve a saját kutatásaimból (Ladányi 2007, 2008, 2017) vett anyagokat használok fel.

Kulcsszavak: nyelvi leírás és nyelvelméleti keretek, nyelvi rendszer és nyelvhasználat, autonóm rendszer és használat alapú rendszer, produktivitás és gyakoriság, szabály és séma

Irodalom

- Barlow, Michael – Kemmer, Suzanne (eds.) 2000. *Usage based models of language*. CSLI Publications. Stanford University.
- Bauer, Laurie 2005. Productivity: theories. In Štekauer, Pavol – Lieber, Rochelle (eds.): *Handbook of word-formation*. Springer. Dordrecht. 315–334.
- Bybee, Joan L. 2007. *Frequency of use and the organization of language*. Oxford University Press. Oxford.
- Chomsky, Noam 2002/1957. *Syntactic structures*. Second Edition. With an Introduction by David W. Lightfoot. Mouton de Gruyter. Berlin – New York.
- Chomsky, Noam 2015/1965. *Aspects of the theory of syntax*. 50th Anniversary Edition. Massachusetts Institute of Technology.
- Gries, Stefan Th. – Stefanowitsch, Anatol (eds.) 2006. *Corpora in Cognitive Linguistics: corpus-based approaches to syntax and lexis*. Mouton De Gruyter. Berlin – New York.
- Imrényi András 2009. Generatív nyelvészet és szociolingvisztika. *Magyar Nyelv* 105/1: 50–62.

- Kertész András – Rákosi Csilla 2007. Adatok, evidencia és plauzibilis érvelés a nyelvészetben. In Csatár Péter – Pethő Gergely (szerk.): *Szemantikai intuíciók mint nyelvészeti adatok*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 49–94.
- É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter 2003. *Új magyar nyelvtan*. Osiris. Budapest.
- Korpuszsvita 2007. „Kulcs a nyelvtanhoz?” – kerekasztal-beszélgetés a nyelvtani intuícióról és a korpuszalapú megközelítésekről. A 2007. november 27-én elhangzott kerekasztal-beszélgetés lejegyzett változata. <http://www.nytud.hu/program/nyelvtchekerekasztal071127.html> (Utolsó elérés: 2019. márc. 8.)
- Ladányi Mária 2007. *Produktivitás és analógia a szóképzésben: elvek és esetek*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 76. Tinta. Budapest.
- Ladányi Mária 2008. Produktivitás és analógia a szóképzésben: a magyar főnévképzés néhány esete. In Tolcsvai Nagy Gábor – Ladányi Mária (szerk.) 2008. *Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII. Akadémiai. Budapest. 349–430.
- Ladányi Mária 2017. Alaktan. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris. Budapest. 503–662.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. I. Theoretical prerequisites. Stanford University Press. Stanford–California.
- Langacker, Ronald 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford University Press. Oxford – New York.
- Langacker, Ronald W. 2009. *Investigations in Cognitive Grammar*. Mouton de Gruyter. Berlin – New York.
- Nádasdy Ádám 2006. A nyelvészet és területei. In Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*. Akadémiai. Budapest. 15–27.
- Plag, Ingo – Dalton-Puffer, Christiane – Baayen, Harald 1999. Morphological productivity across speech and writing. *English Language & Linguistics* 3/2: 209–228.
- Talmy, Leonard 2000. *Toward a Cognitive Semantics*. Vol. I. Concept structuring systems. The MIT Press. Cambridge, MA.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta. Budapest.
- Taylor, John R. 2002. *Cognitive Grammar*. Oxford University Press. Oxford.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris. Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor – Ladányi Mária (szerk.) 2008. *Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII. Akadémiai. Budapest.
- Tuggy, David 2005. Cognitive approach to word-formation. In Štekauer, Pavol – Lieber, Rochelle (eds.): *Handbook of word-formation*. Springer. Dordrecht. 233–265.
- Webelhuth, Gert (ed.) 1995. *Government and Binding Theory and the Minimalist Program. Principles and parameters in syntactic theory*. Blackwell. Cambridge, MA – Oxford.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR
Két-ség az egységben: a nyelvi alak–jelentés párok
használati alapú leírása

Az előadás a funkcionális és kognitív nyelvelméletek azon – részben mögöttes – kérdését teszi nyílttá, amely a nyelvi szerkezetek ontológiájának duális természetű, strukturalista, tágabban formális értelmezésére válaszol. Ezek a válaszok az alak–jelentés párok kettős-ségében főképp az alábbi tényezőket veszik figyelembe a formális duálisságot (és az alak elsőbbségét) meghaladandó, részben külön-külön, részben egymással összefüggésben:

- a szimbolizációs viszony alak és jelentés között,
- a motiváció alak és jelentés között (például ikonikusság),
- az alak (forma) inherensen sematikusan jelentéssé válik,
- a jelentés elsődlegessége (az alak jelentést konstruál meg, általános kognitív elvek révén, alak és jelentés egyaránt fogalmi struktúrákban tárolódik),
- a kontinuumelv (lexikon, morfológia és szintaxis szimbolikus szerkezetek kontinuumát alkotják).

A fenti tényezőket támogató elméleti belátások közül az alábbiak lényegesek:

- a nyelvi és nem nyelvi minták feldolgozása és tanulása integrált módon történik,
- a nyelvhasználati alapú rendszer, szoros kapcsolat van a nyelvi szerkezetek és a szerkezetek megvalósulásai között, a produkció és a megértés integrált része a nyelvi rendszernek,
- a nyelv környezeti alapon működik, a kontextus szabályszerű tényezői konvencionálizálódnak, a nyelvi kifejezések kontextusérzékenysége valószínűségi alapon működik,
- a nyelvi egységek kognitív rutinok, mentális aktiváció visszatérő mintái,
- a szerkezetnek műveleti természete van.

Az ekképp alakuló nyelvreírások egyszerre támaszkodnak a nyelvtudomány, a pszichológia és az agykutatás összetartó eredményeire, szintéziseket keresve.

Vajon az ekképp kidolgozott nyelvelméletek, leíró nyelvtanok és az általuk alkalmazott tudományfilozófiák mennyire képesek meghaladni a duális nyelvszemléletet (és vele együtt a duális világleírást), illetve valóban lehetséges-e monista nyelvreírás? Az előadás e kérdésre a választ egyetlen leíró témakör válaszásával mutatja be, azt vizsgálva, hogy a temporalitás, közelebről a megértett és feldolgozó idő, az időbeli lehorgonyzás, az ennek alapot adó *embodiment* és az ennek közeget adó referenciakeret miképp működik a konceptualizáló nézőpontjából, és mindez hogyan ragadható meg a maga műveleti és szerkezeti, konstrukciós egységében, objektivizációs és szubjektivizációs szintjeiben, többek között az Osiris Nyelvtan komplex eljárásában, elsősorban a háromdimenziós mondatmodellben. Az így körvonalozott vizsgálat egyik kiemelt témája a temporalitás feldolgozási módjainak köre: van-e más művelet a szekvenciális és összegző mód mellett? Az előadás kitér az adat adattá minősítésének módszereire, a kutatási hozzáférés, az intuíción és az introspekción e témakörbeli kérdésére, az általánosítás, a lényegesség és összetettség tényezőire.

Kulcsszavak: alak–jelentés pár, duális nyelvszemlélet, háromdimenziós mondatmodell, használati alapú nyelvszét, konstrukció, temporalitás a nyelvben

Irodalom

- Kemmer, Suzanne – Barlow, Michael 2000. Introduction: A usage-based conception of language. In Barlow, Michael – Kemmer, Suzanne (eds.): *Usage-Based Models of Language*. CSLI Publications. Stanford, California. vii–xxviii.
- Kertész, András – Schwarz-Friesel, Monika – Consten, Manfred (eds.) 2012. Converging Data Sources in Cognitive Linguistics. *Language Sciences* 34/6. Special Issue.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. I. Theoretical Prerequisites. Stanford University Press. Stanford–California.
- Langacker, Ronald W. 2008. Sequential and summary scanning: A reply. *Cognitive Linguistics* 19/4: 571–584.
- Langacker, Ronald W. 2012. Linguistic manifestations of the space-time (dis)analogy. In Filipovic, Luna – Jaszczołt, Kasia M. (eds.): *Space and Time in Languages and Cultures. Language, culture, and cognition*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia. 191–215.
- Pöppel, Ernst 1997. The Brain's Way to Create „Nowness”. In Atmanspacher, Harald – Ruhnau, Eva (eds.): *Time, Temporality, Now. Experiencing Time and Concepts of Time in an Interdisciplinary Perspective*. Springer. Berlin. 107–120.
- Rohrer, Tim 2007. Embodiment and experientialism. In Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds.): *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford University Press. Oxford. 25–47.
- Sinha, Chris 2005. Biology, culture and the emergence and elaboration of symbolization. In Saleemi, Anjum P. – Bohn, Ocke-Schwen – Gjedde, Albert (eds.): *Search of a language for the mind-brain. Can the multiple perspective unified?* Aarhus University Press. Aarhus. 311–335.
- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *Nyelvtan*. Osiris. Budapest.

Szekció-előadások

BABARCZY ANNA – BALÁZS ANDREA – KRIZSAI FRUZZINA
Beszédaktusok megértése óvodás korban

A funkcionális nyelvészeti irányzatok közös alapvetése, hogy a pragmatika a nyelvtan szerves része, tudományterületként sem határolódik el élesen a nyelvleírás más aspektusaitól (Langacker 1987). Az elmúlt évtizedek kísérleti eredményeire épülő álláspontok (Bernicot–Laval 2004, Schultze–Grassmann–Tomasello 2013, Honan et al. 2015) azonban megoszlanak azzal kapcsolatban, hogy kimutathatók-e összefüggések általános kognitív és nyelvi készségek és a pragmatikai kompetencia között. Munkánk ebbe a diskurzusba illeszkedik óvodások beszédaktus-megértésének kísérletes vizsgálatával. A beszédaktusok sikeres feldolgozásának a mérésére 68 3–6 év közötti gyermekkel és 12 felnőtt kontrollszeméllyel folytattunk kísérletet. A résztvevők 18 rövid szituációt néztek végig, amelyekben az egyik szereplőtől direkt vagy indirekt kérdés hangzott el (különböző nyelvtani összetettséggel), vagy pedig verbális inger nélküli egyszerű vagy bonyolult inferencia segítette őket a kérdés megértésében. A szituációt követően négy kép közül kellett kiválasztaniuk a kérdésnek megfelelőt. Általános kognitív képességeket három standardizált teszttel mértünk (munkamemória működése, zavaró hatások kizárása, nyelvtani szerkezetek megértése).

A beszédaktusos feladatban és a nyelvi szerkezetekre vonatkozó teszten nyújtott teljesítmény között erős korreláció áll fenn. Ez azt mutatja, hogy a beszédaktusok sikeres alkalmazásba vétele összefügg a nyelvtani szerkezetek megértésével: azok a gyerekek dolgozták fel sikeresen a beszédaktusos helyzetet, akik a nyelvtani szerkezetek megértésében is jobban teljesítettek. Azt találtuk emellett, hogy a verbális inger nélküli szituációk megértése a legnehezebb, a legkönnyebb pedig az egyszerű szerkezetű direkt kérdés. Noha a választott vizsgálati módszer természetéből adódóan a beszédaktusok kontextus- és médiumfüggő megértését méri, a nyelvtani teszttel kimutatott korreláció a nyelvtan emergens jellegének tanulós elsajátítására is rámutathat: azok a gyerekek, akik jobban teljesítettek a nyelvtani teszten, az indirekt beszédaktusokkal is sikeresebben boldogultak.

Kulcsszavak: beszédaktus, óvodás kor, általános nyelvi készségek, pragmatikai kompetencia

Irodalom

- Bernicot, Josie – Laval, Virginie 2004. Speech acts in children: the examples of promises. In Noveck, Ira – Sperber, Dan (eds.): *Experimental Pragmatics*. Palgrave. Basingstoke. 207–227.
- Honan, Cynthia A. – McDonald, Skye – Gowland, Alison – Fisher, Alana 2015. *Deficits in comprehension of speech acts after TBI: The role of theory of mind and executive function*. *Brain & Language* 150: 69–79.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol 1. Theoretical Prerequisites. Stanford University Press. Stanford.
- Schultze, Cornelia – Grassmann, Susanne – Tomasello, Michael 2013. 3-Year-Old Children Make Relevance Inferences in Indirect Verbal Communication. *Child Development* 84/6: 2079–2093.

BAJZÁT TÍMEA BORBÁLA

„Ami többnek akar látszani” – az *akar*, a *tud* és a *mer* segédigés konstrukciók szórendi vizsgálatára funkcionális nyelvelméleti keretben

Az előadásban bemutatott korpuszalapú kutatás célja az, hogy hozzájáruljon a segédigés jobb megértéséhez úgy, hogy komplex módszertannal elvégzi három segédigés szerkezet szórendi vizsgálatát. A vizsgálat kerete a funkcionális kognitív nyelvelmélet (Langacker 2008, Tolcsvai Nagy 2013), mivel ez használatalapú megközelítéssel, a nyelvi változásra is érzékeny prototípuselvű nyelvészeti kategorizációval (Tolcsvai Nagy 2010) alkalmas a jelenség árnyalt értelmezésére és leírására. Az előadás bemutatja a *tud* + főnévi igenév, az *akar* + főnévi igenév és a *mer* + főnévi igenév segédigés kompozitumszerkezet szórendi vizsgálatát három különböző korpusz alapján. A szórendi elemzés Imrényi András viszonyhálózati mondatmodelljét (Imrényi 2017) használja fel, és annak terminusaival írja le a korpuszadatokban megfigyelhető szórendi mintázatokat. A modellben lehetővé válik mind a szemantikai-művelési szempontok, mind a szórend szempontjának érvényesítése egységes, többdimenziós ábrázolással, ezáltal összetettebb leírás adható a korábbi, strukturális elemzésekkel összevetve (vö. Kálmán et al. 1989). A modell továbbá – az alapbeállításához viszonyítva eltérési fokok mentén – skaláris leírást tesz lehetővé (Imrényi 2017). A komplex magmondat fogalmának alkalmazásával (Imrényi 2017) a névszói igemódosító, az igekötőhöz hasonlóan (Kiefer 2003), a mag komponenseként kezelhető.

A korpuszadatok a Magyar Nemzeti Szövegtárból (v2.0.5), a Magyar Történelmi Magánéleti Korpuszból és a Magyar Generatív Történelmi Szintaxis adatbázisából vételeztem. A minták lekérése során törekedtem segédigénként száz- vagy kétszázas véletlen minták vételezésére. A három különböző nyelvtörténeli kort reprezentáló mintavétel lehetőségét ad arra, hogy a három vizsgált kompozitumszerkezet szórendi mintázatait az időbeliség perspektívájában összevetsem, és hozzájáruljak a szórendi konstrukciók változási folyamatának feltárásához és megértéséhez.

Kulcsszavak: szórend, segédige, főnévi igenév, viszonyhálózati mondatmodell, kompozitumszerkezet, magmondat, igemódosító

Irodalom

- Imrényi András 2017. Az elemi mondat viszonyhálózata. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris. Budapest. 663–761.
- Kálmán C. György – Kálmán László – Nádasdy Ádám – Prószéky Gábor 1989. A magyar segédigék rendszere. In Telegdi Zsigmond – Kiefer Ferenc (szerk.): *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XVII.* Akadémiai. Budapest. 49–103.
- Kiefer Ferenc 2003. A kétféle igemódosítóról. *Nyelvtudományi Közlemények* 100: 177–186.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford University Press. Oxford.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2010. *Kognitív szemantika*. Europica Varietas. Nyitra.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Tinta. Budapest.

**BAJZÁT TÍMEA – BALLAGÓ JÚLIA – HAUBER KITTI – HAVASI ZSUZSANNA –
SZLÁVICH ESZTER – SIMON GÁBOR**
Az igealak köré szerveződő metaforák szerkezeti sajátosságai

Az előadás abból a kutatásból mutat be egy specifikus szeletet, amely a metaforikus kifejezések korpuszbeli azonosítása köré szerveződött (előzményként l. Deignan 2008, Stefanowitsch 2006, Babarczy–Simon 2012). Az ELTE MetaID kutatócsoport a magyar nyelvre adaptálta Gerard Steen és munkatársainak MIPVU módszerét (l. Steen et al. 2011), amely egy szótár alapú jelentés-egyértelműsítő eljárás az indirekt jelentésként értelmezett metafora annotálásához. A kutatócsoport az eredeti módszert a magyar nyelv sajátosságaihoz igazította, így kiegészítette azt a potenciálisan metaforikus kifejezések szerkezetét feltérképező annotációs címkékkel: elsősorban az igealak és argumentumai, másodsorban az inflexiós elem és a szótó, továbbá a birtokos szerkezetek tekintetében. A kialakított módszerrel megjelöljük egy szövegben a metaforikus kifejezéseket és e kifejezések jellemző szerkezeit, illetve a szerkezet típusok megoszlását is feltérképezzük.

Az előadás egy több mint 900 szövegszóból álló próbakorpusz kézi, illetve online annotálásának eredményeiről számol be. Bemutatja röviden a módszert, majd részletezi a feltárt szerkezetek jellegét és arányát. Ezt követően az igei metaforákat helyezi a középpontba, a következő szempontok mentén: (1) milyen argumentumokra terjed ki a metaforizálódó igei jelentés, (2) a korpuszbeli nominálisok mennyire jellemző argumentumai az adott igeének, (3) van-e összefüggés az igealak kollokálódási mintázatai és a vizsgált korpuszban megfigyelhető metaforizálódása között.

A kutatás a kutatói korpusz mellett az MNSz2 adataira és a Mazsola korpuszlekérdező felületről nyerhető adatokra is támaszkodik. A vizsgálat alapvető tézise, hogy az igealakok metaforikus használatba vétele visszatérő mintázatokat mutat, ezek a mintázatok pedig hatékonyan feltárhatók az annotálás során. A metaforikus kifejezések azonosítása kiindulópontja lehet a további korpuszalapú és korpuszvezérelt kutatásoknak.

Kulcsszavak: metaforaazonosítás, korpuszépítés, annotálás, indirekt jelentés, igei konstrukció

Irodalom

- Babarczy Anna – Simon Eszter 2012. A fogalmi metaforák és a szövegstatistika szerepe a metaforák felismerésében. In Prózék Gábor – Várad Tamás (szerk.): *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXIV. Nyelvtchnológiai kutatások*. Akadémiai. Budapest. 243–264.
- Deignan, Alice 2008. Corpus linguistic data and conceptual metaphor theory. In Zanotto, Maria Sophia – Cameron, Lynne – Cavalcanti, Marilda C. (eds.): *Confronting metaphor in use. An applied linguistic approach*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia. 149–162.
- Steen, Gerard J. – Dorst, Aletta G. – Herrmann, Berenike J. – Kaal, Anna A. – Krennmayr, Tina – Pasma, Trijntje 2011. *A Method for Linguistic Metaphor Identification. From MIP to MIPVU*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia.
- Stefanowitsch, Anatol 2006. Corpus-based approaches to metaphor and metonymy. In Stefanowitsch, Anatol – Gries, Stefan Th. (eds.): *Corpus-Based Approaches to Metaphor and Metonymy*. Mouton de Gruyter. Berlin – New York. 1–16.

BENCZES RÉKA

Hangalaki motiváció a szóalkotásban

A modernkori nyelvtudomány hajlamos az üzenet tartalmára helyezni a hangsúlyt, háttérbe szorítva annak formai, alaki tulajdonságait. Az elmúlt évtizedekben az a (hibás) szemlélet alakult ki, hogy az ún. referenciális funkció (Jakobson 1960) egyben a nyelv „alapfunkciója” is (l. Waugh 1980), ami azzal járt, hogy számos meghatározó munkában a Jakobson által azonosított többi funkció – például a poétikait, amely az üzenet formai, hangalaki szempontjaira fókuszál – a normálistól eltérőnek, sőt deviánsnak minősítették. Kutatások sora bizonyította azonban, hogy érzékenyek vagyunk a nyelv hangzására. A hangalak motiváló hatással bír a nyelv több szintjén (erről részletesen l. Tolcsvai Nagy (szerk.) 2017), és kihatással lehet döntéseinkre, cselekedeteinkre is. Mindennapos nyelvhasználatunkat áthatja a poétikai funkció, éppen ezért a referenciális funkcióval való szembeállítás nemcsak megalapozatlan, de nem is ad valós képet a nyelv működéséről.

Az előadás alapfelvetése, hogy a szóalak befolyással bír a jelentésre – ezt a jelenséget hangalaki motivációnak nevezzük. A hangalaki motiváció azokra a fonológiai körülményekre utal, amelyeknek köszönhetően nem önkényes kapcsolatok alakulhatnak ki a hangalak és jelentés (pl. hangutánzó és hangfestő szavak: *sziszeg, cammog*) és b) hangalak és hangalak (pl. alliteráló és rímelő összetételek: *bababörze, nászfrász*) között (l. Benczes 2019). Az előadás során 1) korábbi véleményekkel ellentétben (pl. Zwicky–Pullum 1987, Baldi–Dawar 2000) rámutatunk a hangalaki motiváció alapvető és központi szerepére a szóalkotásban; és 2) a kognitív nyelvészeti, illetve konnektionista modellel összhangban (Gonnermann et al. 2007) a morfémát egy olyan, kevésbé rigid kategóriaként azonosítjuk, amely képes a kevésbé szokványos vagy atipikus szóalkotási sémákat is magában foglalni.

Kulcsszavak: szóalkotás, motiváció, hangalak, összetétel, jelentés, poétikai funkció

Irodalom

- Baldi, Philip – Dawar, Chantal 2000. Creative processes. In Booij, Geert – Lehmann, Christian – Mugdan, Joachim (eds.): *Morphologie/Morphology: Ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung / An International Handbook on Inflection and Word Formation*. Vol. 1. Walter de Gruyter. Berlin. 963–972.
- Benczes, Réka 2019. *Rhyme over Reason: Phonological Motivation in English*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Gonnerman, Laura M. – Seidenberg, Mark S. – Anderson, Elaine S. 2007. Graded semantic and phonological similarity effects in priming: Evidence for a distributed connectionist approach to morphology. *Journal of Experimental Psychology: General* 136/2: 323–345.
- Jakobson, Roman 1960. Closing statement: Linguistics and poetics. In Sebeok, Thomas A. (ed.): *Style in Language*. MIT Press. Cambridge, MA. 350–377.
- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *Nyelvtan*. Osiris. Budapest.
- Waugh, Linda R. 1980. The poetic function in the theory of Roman Jakobson. *Poetics Today* 2/1a: 57–82.
- Zwicky, Arnold M. – Pullum, Geoffrey K. 1987. Plain morphology and expressive morphology. In Aske, Jon – Beery, Natasha – Michaelis, Laura – Filip, Hana (eds.): *Proceedings of the Berkeley Linguistics Society: General Session and Parasession on Grammar and Cognition*. Berkeley Linguistics Society. Berkeley. 330–340.

Alternálódó igei szerkezetek lexikai-konstruációs megközelítésben

Szintaktikai alternációról akkor beszélhetünk (vö. Kiefer 2007), amikor egy igével lehetséges egy szintaktikai szerkezet, és ugyanazzal az igével lehetséges egy másik szintaktikai szerkezet is. Jelentésük szinonim vagy előre jelezhető módon különbözik egymástól. Akik nem tartják megfelelőnek a különböző konstrukciókban megjelenő jelentések felsorolását, vagy a lexikai (pl. Rappaport Hovav – Levin 1998), vagy a konstruációs (pl. Goldberg 2006) elképzelést képviselik.

A jelen előadás a szintaktikai alternáció magyarázataként a lexikai-konstruációs eljárást ajánlja, amely nem tekinti az adott jelenséget kizárólagosan lexikainak vagy konstruációsaknak. Felismerve a szintaktikai alternáció kettős természetét, kiküszöböli a lexikai és konstruációs megközelítés egyoldalúságát, és egyúttal integrálja azok előnyös tulajdonságait. Az előadás az új, komplex koncepciót három igeosztály példáján keresztül mutatja be.

A) A mozgás módja és iránya, azaz igék (hagyományosan) emelkedő vonzatszámmal:

- (1) A labda (a medence szélén) pattog.
- (2) A labda a medence szélére pattog.

B) Lokatív alternáció, azaz igék ugyanannyi vonzattal:

- (3) Péter zsirt ken a kenyérré.
- (4) Péter zsírral keni a kenyeret.

C) Az eszköz és az alany váltakozása, azaz igék (hagyományosan) csökkenő vonzatszámmal:

- (5) Rita betörte az ablakot egy kalapáccsal.
- (6) A kalapács betörte az ablakot.

Az előadás második részében a lexikai-konstruációs koncepció és a lexikai pragmatika összefüggéseit vizsgálom Bibok 2017-ből kiindulva, valamint a koncepció egészének metaelméleti értékelését kísérlem meg Kertész–Rákosi (2012) plauzibilis érvelési modelljének alapján. A lexikai-konstruációs koncepciónak a rivális elméletekkel szembeni előnyös tulajdonságai: 1) az alternálódó konstrukciókban előforduló igék jelentése egyetlen alulspecifikált reprezentációval megragadható, valamint 2) a benne szereplő enciklopédikus információk alapul szolgálnak a különböző konstrukcionális jelentések számára.

Kulcsszavak: mozgásigék, lokatív alternáció, eszköz–alany váltakozás, lexikai-konstruációs magyarázat, lexikai pragmatika

Irodalom

- Bibok Károly 2017. *Szójelentés: a lexikai szemantikától a lexikai pragmatika felé*. Loisir. Budapest.
- Goldberg, Adele E. 2006. *Constructions at Work: The Nature of Generalization in Language*. Oxford University Press. Oxford.
- Kertész, András – Rákosi, Csilla 2012. *Data and Evidence in Linguistics: A Plausible Argumentation Model*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Kiefer Ferenc 2007. *Jelentéselmélet*. Második, bővített és javított kiadás. Corvina. Budapest.
- Rappaport Hovav, Malka – Levin, Beth 1998. Building verb meanings. In Butt, Mariam – Geuder, Wilhelm (eds.): *The Projection of Arguments: Lexical and Compositional Factors*. CSLI. Stanford–California. 97–134.

BRDAR-SZABÓ RITA
Rezultatív mikrokonstrukciók és morfológiai vetélytársaik
elmélet és empiria egységében

Előadásom témája az utóbbi időben egyre intenzívebben kutatott rezultatív konstrukciós család (Peña Cervel 2016) viselkedésének egy olyan részterülete, amely eddig még nem került a figyelem középpontjába, mégpedig két rezultatív mikrokonstrukció és ezek morfológiai vetélytársainak az esete. A *mikrokonstrukció* terminust Traugott (2008) és Traugott–Trousdale (2010) szerint használom. A következő példák felvillantják az előadásban vizsgált jelenségeket:

- (1a) Karikára vágjuk a kolbászt.
- (1b) Felkarikázzuk a kolbászt.
- (1c) ?Karikázzuk a kolbászt.
- (2a) A tojásokat habosra keverjük a cukorral.
- (2b) A nokedlihez a tojásokat kicsit felhabosítjuk, [...]
- (2c) A tojásokat habosítjuk a cukorral.

Az (1a) alatti példa az *N-ra/-re* + vágást kifejező ige konstrukcióját szemlélteti, a (2a) alatti az *Adj-ra/-re* + ételmegmunkálást kifejező ige konstrukcióját, (1b–c) és (2b–c) pedig az ezekkel rivalizáló morfológiai szerkezeteket mutatja be – igeikötős, illetve szuffixummal képzett igeiket –, melyek páronként egymás között is vetélkednek egymással, bizonyos pillanatnyi approximatív szinonímia, illetve részleges funkciómegoszlás formájában.

Az előadásban a gasztronómiai és konyhatechnikai diskurzus különböző szövegtípusaiból összeállított saját korpusz alapján végzett empirikus vizsgálatok eredményeit kívánom összefoglalni. A kutatás középpontjában a fent említett szintaktikai és morfológiai rivalizációk mikrokontextusainak dokumentálása és elemzése áll. A következő szövegrészlet egy ilyen mikrokontextust szemléltet:

- (3) A salátát csíkokra vágjuk, az almát felkockázzuk, a póréhagymát karikázzuk, a sajtot vékony szeletekre vágjuk, majd az egészet óvatosan összeforgatjuk.
<https://www.eletforma.hu/receptek/normandiai-salata/> [2019. jan. 19.]

Az empirikus vizsgálat deskriptív hozadékát végül az aktuális konstrukciós grammatikai diskurzus rezultatív szerkezetekre vonatkozó eredményeinek tükrében fogom értelmezni.

Kulcsszavak: rezultatív konstrukciók családja, mikrokonstrukció, mikrokontextus, szintaktikai és morfológiai szerkezetek rivalizációja, szinonímia, funkciómegoszlás

Irodalom

- Peña Cervel, María Sandra 2017. Revisiting the English resultative family of constructions. A unifying account. In Ruiz de Mendoza Ibáñez, Francisco José – Luzondo Oyón, Alba – Pérez Sobrino, Paula (eds.): *Constructing families of constructions: Analytical perspectives and theoretical challenges*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia. 175–204.
- Traugott, Elizabeth Closs 2008. ‘All that he endeavoured to prove was ...’: On the emergence of grammatical constructions in dialogical contexts. In Kempson, Ruth – Cooper, Robin (eds.): *Language change and evolution*. Kings College Publications. London. 143–177.
- Traugott, Elizabeth Closs – Trousdale, Graeme 2010. Gradience, gradualness and grammaticalization: how do they intersect? In Traugott, Elizabeth Closs – Trousdale, Graeme (eds.): *Gradience, gradualness and grammaticalization*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia. 19–44.

CSONTOS NÓRA

A mondás aktusának konstruálása:

A mond, mond vmít, mond vminek, mondja, [hogy] elemző bemutatása

A metapragmatikai tudatosság kérdése a mondás aktusán keresztül is elérhetővé válik, hiszen a megnyilatkozó önmaga vagy egy másik megnyilatkozó beszédtevékenységéhez is reflexíven viszonyulhat (Verschueren 1999: 187–198, Tátrai 2017: 1048–1051).

Az előadás kognitív funkcionális keretben (Tolcsvai Nagy (szerk.) 2017) a mondás aktusát megvalósító prototipikus ige konstruálási lehetőségeivel foglalkozik. Először – az idézés nyelvi tevékenységét is magába foglalva – a perspektiváló megalkotási módokra koncentrálnak, és a *mond* Sg3 jelen és múlt idejű, kijelentő módú alakjainak elemzését végzi el az MNSz2 szövegtípusonként 200-200 adatból álló véletlen listája és a Google találati listája alapján. A vizsgálat elsősorban a következő szempontok mentén szerveződik: a) a kontextualizáció mértékével összefüggésben az ige mellett megjelenő bővítmények, diskurzusjelölők, b) az idéző részben / kontextualizáló főmondatban megjelenő mutató névmási lehetőségek és azok összefüggése a mellékmondatban kifejtésre kerülő tartalommal; továbbá röviden reflektál c) az ige-idők motiváltságára. Ezen vizsgálati tényezőkhöz kapcsolódóan az előadás d) a konstruálás kérdését elemzi. A vizsgálati szempontokat az előadás szövegtípusokhoz is köti.

A *mond* perspektiváló Sg3 konstruálási lehetőségeit a kutatás a nem perspektiváló Sg1 működéséhez való viszonyában is elemezni kívánja. Ezért a *mond* Sg3 vizsgálatát az MNSz2 Sg1 véletlen listájának 100 adatával is összeveti.

Mіндеzen vizsgálattal az előadásnak módja nyílik arra, hogy szemléltesse, a *mond* ige a mondás aktusát megjelenítő többi ígéhez képest szemantikailag semlegesnek tekinthető (vö. Csontos 2016, 2018), de konstruálási lehetőségei nem csupán a perspektivációra nyújtanak lehetőséget, hanem a szubjektívizáció (Sanders–Spooren 1997: 95) is teret engednek; a mondás aktusának kontextualizációját eltérő fokon valósítják meg, eltérő mértékű metapragmatikai tudatosság jellemzi őket.

Kulcsszavak: *mond*, konstruálás, metapragmatikai tudatosság, perspektívizáció, szubjektívizáció

Irodalom

Csontos Nóra 2016. Az idézés mint újrakonstruálás. *Jelentés és Nyelvhasználat* 3: 1–19.

Csontos Nóra 2018. Az idézés mint adaptív tevékenység. Idézés a tudományos diskurzusokban. *Jel-Kép*. (publikálásra elfogadva, megjelenés alatt).

Sanders, José – Spooren, Wilbert 1997. Perspective, subjectivity, and modality from a cognitive point of view. In Liebert, Wolf-Andreas – Redeker, Gisela – Waugh, Linda (eds.): *Discourse and perspective in cognitive linguistics*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia. 85–112.

Tátrai Szilárd 2017. Pragmatika. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris. Budapest. 899–1058.

Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *Nyelvtan*. Osiris. Budapest.

Verschueren, Jeff 1999. *Understanding pragmatics*. Arnold. London – New York – Sydney – Auckland.

Vélni vagy vélekedni? A valószínűség és a vélemény jelölésének változásai

Az előadás az MNSz2 és a Magyar történeti szövegtár korpuszadatait elemezve foglalkozik a magyar *vél* és *vélekedik* igék konstrukcióival (kiemelten a Sg1 és Sg3 jelen idejű, kijelentő módú alakokkal), arra a fő kérdésre keresve a választ, hogy az egyes használatok során hogyan helyeződik előtérbe a vélekedésen belül a valószínűség (lehetőségesség), illetve a szubjektív vélemény (meggyőződés, értékelés) (Kugler 2015, vö. Persson 1993), és ez hogyan változott a 18. századtól napjainkig.

Egyfelől az *így/úgy* mutató névmással alkotott konstrukciók jelentésbeli eltéréseit elemezzük, különös tekintettel

- a főmondati (pl. *úgy vélem/vélekedem[, hogy]*) vs. mellérendelő tagmondatként (pl. *s én is így vélem; magam is így vélem*) való használat különbségeire;
- a személyes névmásokkal való együttes előfordulásokra (pl. *ő így véli*), illetve az azok nélküli használatokra (pl. *úgy vélekedem*);
- valamint a *vél* és a *vélekedik* hasonló és eltérő kolloktúráira (*vél* + főnévi igenév, pl. *tudni vél, vmit vmilyennek vél; vmiről vélekedik vhogyan*).

Előzetes feltevéseink a következők:

1. A főmondatbeli predikátumok és konstrukcióik mint kontextualizálók (Imrényi–Kugler 2017: 745 és kk.) és a különböző mellékmondatbeli szubjektívizációjelölő elemek (Kugler 2015: 31) egyaránt meghatározhatják, hogy inkább a valószínűség vagy a vélemény lesz a hangsúlyos (*úgy vélem, sikerül/sikerülhet/sikerülni fog / valószínűleg sikerül* stb.).
2. A diskurzusjelölőkkel való kollokálódás (*nos/mellesleg/hát + úgy vélem; úgy vélem hát*) műfajtól függően jelentkezik, elsősorban az informálisabb, illetve a beszélt nyelvhez közelebbi műfajokban, és inkább a véleménykifejezésre jellemző.
3. A *vélekedik*, bár periférikusabb a használata a *vél*-éhez képest, inkább használatos véleményjelölőként, semmint a valószínűség jelölőjeként.

Kulcsszavak: episztemikus modalitás, vélekedés, véleményjelölés, kontextualizáció

Irodalom

Imrényi András – Kugler Nóra 2017. Mondattan. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris. Budapest. 661–895.

Kugler Nóra 2015. *Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben*. Tinta. Budapest.

Persson, Gunnar 1993. Think in a panchronic perspective. *Studia Neophilologica* 65/1: 3–18.

DOMONKOSI ÁGNES

„Tetszettem volna magamat megvédeni...”

A tetszikelő szerkezetek formai és funkcionális lehetőségei

Az előadás célja annak bemutatása, hogy a tetszik segédige főnévi igenévvél kiegészülő szerkezetei (pl. *Hogy tetszik lenni?*) milyen komplex szemantikai tartalmak kidolgozásához járulhatnak hozzá (Lengyel 2000, Tolcsvai Nagy 2017), mennyiben képeznek le másképp egy adott folyamatot, mint igével kifejezett megfelelőik (*Őn téved ~ Tévedni tetszik*).

Az udvariassági funkciójú, segédigés analitikus igealakok prototipikusan olyan nem-tegező közlésekbe épülnek (Koutny 2004, Domonkosi–Kuna 2015, 2016), amelyekben a hallgató a reprezentált elemi jelenet elsődleges szereplője, azonban a konstrukció lehetővé teszi, hogy nyelviileg kidolgozatlan maradjon (pl. *Tetszik érteni?*). Az előadás rámutat, hogy a *tetszik* használata a beszélőnek a hallgatóhoz való viszonyulását profilálja, a kidolgozatlanág révén elért személytelenség és távolítás pedig hozzájárul az udvariassági szerep érvényesüléséhez.

Az előadás internetes keresőkkel szisztematikusan gyűjtött nyelvi példákra, az MNSz2 korpuszadataira, illetve diskurzuskiegészítő tesztekben származó nyelvi adatokra egyaránt építve mutatja be a tetszikelő szerkezet megvalósulásának változatait:

- (i) tárgyalja a reprezentált jelenet szereplője nyelvi megjelenítésének vokatívuszi (pl. *Azt tetszik mondani, képviselőtársam, hogy az ellenfél gyakorlatilag nem jut szóhoz*), datívuszi (pl. *A néninek börtönben is tetszett lenni?*), alanyi (pl. *Ha valaki nem ezen az úton megy, akkor belesik abba a téves logikába, amit Őn tetszett mondani*) lehetőségét,
- (ii) mérlegeli a többes számú forma szerepét az alanyi pozíció lehetőségének kialakulásában (pl. *Az egész projektet szintén önök tetszettek előkészíteni*),
- (iii) rámutat, hogy a segédige időbeli paradigmájának leírt hiányossága (Lengyel 2000) ellenére főként a felnőttekhez forduló gyermeki használatban adathozhatóak jövő idejű példák (*El fog tetszeni jönni velünk kirándulni?*),
- (iv) bemutatja, hogy a szerkezet bizonyos grammatikai típusai hogyan járnak együtt egyes tipikus funkcióival (pl. a múlt idő feltételes mód, sgi+inf. sorrend – rosszállás: *Tetszett volna jobban figyelni!*),
- (v) szemlélteti, hogy a tipikusan 3. személyű forma 1. és 2. személyű megvalósulásai megidézett diskurzusokat jeleznek, így gyakran ironikusak (*Jobb híján haza tetszettem menni, meg tetszettem írni az e-mailt*),
- (vi) áttekinti azokat a nyelvi lehetőségeket, amelyek egyrészt a szerkezeti bonyolultságra (*El tetszik lenni tévedve lenni – Esterházy*), másrészt a deszemantizált segédige eredeti jelentésére (*El tetszett késni? Nem tetszett, de igen*) reflektálnak.

Kulcsszavak: tetszikelés, segédigés analitikus szerkezetek, deszemantizált segédige, hiányos paradigma

Irodalom

- Domonkosi Ágnes – Kuna Ágnes 2015. A tetszikelés szociokulturális értéke. A tetszikelő kapcsolattartás szerepe az orvos–beteg kommunikációban. *Magyar Nyelvőr* 139: 39–63.
- Domonkosi Ágnes – Kuna Ágnes 2016. „Hanyadikra tetszik menni?” A kor szerepe a tetszikelés használatában. In Balázs Géza – Veszelszki Ágnes (szerk.): *Generációk nyelve*. ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék – Inter – Magyar Szemiotikai Társaság. Budapest. 273–285.
- Koutny Iлона 2004. A 3. út: a tetszikelés. *VII. Nemzetközi Magyar Nyelvészeti Kongresszus*. Budapest. <http://www.nytud.hu/NMNYK/eloadas/koutny-ho.rtf>. (Utolsó elérés: 2019. márc. 8.)
- Lengyel Klára 2000. A segédigék és származékaik. In Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 252–258.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. Jelentéstan. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest. Osiris. 207–466.

Diskurzusjelölők intermodális vizsgálata írott és beszélt magyar diskurzusban*

Az írott és beszélt nyelvváltozatok tulajdonságainak vizsgálata a diskurzusjelölők szempontjából különösen fontos, mivel számos diskurzusjelölő elsősorban a beszélt nyelvben jelentkezik, illetve a beszélt nyelvben eltérő gyakoriságot és használatot mutat, mint az írott nyelvváltozatokban. E probléma, vagyis a különböző beszélt és írott szövegtípusok és a bennük található diskurzusjelölők kapcsolata ismert témája a magyar diskurzusjelölő-kutatásnak (Schirm 2017). Ennek ellenére ezt a kapcsolatot kevés kutatás vizsgálja. A jelen kutatás korpuszalapú intermodális megközelítésből tárgyalja a kérdést teljes diskurzusjelölő-készletet (Dér–Markó 2010 alapján) vizsgálva magyar európai parlamenti beszédek elhangzott és normalizált, valamint angol beszédek magyarra szinkrontolmácsolt és fordított változatának korpuszában (l. Götz 2017).

A fordított és tolmácsolt szövegeket is tartalmazó intermodális korpuszok elmélyíthetik a fordított és tolmácsolt diskurzusok közötti hasonlóságokról és különbségekről szerzett ismereteket (Shlesinger–Ordan 2012). Hasonló módon a tolmácsolt és fordított magyar szövegek diskurzusjelölő-használata elmélyítheti ismereteinket a beszélt és írott magyar szövegekről. Franciáról angolra és hollandra szinkrontolmácsolt és fordított szövegekben például a kötőelemek viselkedése eltér (egyes elemek gyakoribbak), amit a mediációs módok eltérésein túl a kötőelemek stratégikus használata okoz: az eredmények szerint a tolmácsolás alapvetően átalakítja a diskurzus szerkezetet, amelynek szervezésében ezen elemek alapvető szerepet játszanak (Defrancq–Plevoets–Magnifico 2015). Egyes elemek funkcionális skálájának kiaknázása is eltérhet az eredeti és a tolmácsolt szövegekben, mivel bizonyos elemek (pl. well) a tolmácsok önkorrektúráját szolgálhatják (Defrancq 2016).

A kutatás egy-egy órányi eredeti és tolmácsolt felszólalást, valamint ezek normalizált és fordított változatát elemzi. Az eredmények szerint a diskurzusjelölők gyakorisága eltér az írott és beszélt diskurzusokban.

Kulcsszavak: diskurzusjelölők, intermodális korpuszkutatás, tolmácsolás- és fordítástudomány, beszélt és írott diskurzus, magyar fordított és tolmácsolt diskurzus

Irodalom

- Defrancq, Bart 2016. Well, interpreters... A corpus-based study of a pragmatic particle used by simultaneous interpreters. In Corpas Pastor, Gloria – Seghiri, Miriam (eds.): *Corpus-based approaches to translation and interpreting*. Peter Lang, Bern. 105–128.
- Defrancq, Bart – Plevoets, Koen – Magnifico, Cédric 2015. Connective items in interpreting and translation: Where do they come from? In Romero-Trillo, Jesús (ed.): *Yearbook of Corpus Linguistics and Pragmatics 2015*. Springer International Publishing, Cham. 195–222.
- Dér, Csilla Ilona – Markó, Alexandra 2010. A pilot study of Hungarian discourse markers. *Language and Speech* 53: 135–180.
- Götz Andrea 2017. Az első magyar intermodális korpusz bemutatása. Kutatási lehetőségek. *Argumentum* 13: 126–139.
- Schirm Anita 2017. A diskurzusjelölők és a szövegtípusok viszonyáról. *Magyar Nyelv* 113: 330–341.
- Shlesinger, Miriam – Ordan, Noam 2012. More spoken or more translated? Exploring a known unknown of simultaneous interpreting. *Target* 24: 43–60.

*

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

HEGEDŰS RITA

Részem vagy tulajdonom? Az összetartozás/birtoklás rész/egész viszony funkcionális tipológiai vizsgálata

A funkcionális nyelvelírás elméletét a gyakorlat hívta életre és tartja életben. Az alkalmazott területek: a nyelvtanítás, a fordítás, a nyelv számítógépes feldolgozása állandóan új és új kérdéseket vetnek fel, melyeket nem lehet a formális nyelvtani keretek közt megválaszolni.

2004-ben megjelent nyelvтанom „Funkciók” c. részének egyes fejezetei – melyeket az említett műben *funkcionális kategóriák*-nak, majd a terminus félreérthetősége miatt *diskurzusegységek*-nek nevezek – azonos súllyal veszik figyelembe a lexikont és a grammatikát; magyarázó elvként a konceptualizáció lehetséges menetét követik. Konferencia-előadásomban egy fejezet, a *rész-egész/összetartozás/birtoklás* témájának további feldolgozását kívánom bemutatni. A Berlini Humboldt Egyetem CENTRAL projektjének keretében 10 nyelvben vizsgáljuk e diskurzus-funkciót azonos keretben, azonos szempontok szerint:

- a diskurzusegységnek az adott nyelvre jellemző grammatikai struktúra szerinti leírása(i) [a szerkezet egynyelvi leírásának vitatott pontjai];
- a diskurzusegység elemzése tematikus szerepek szerint;
- a vizsgált diskurzusegység elhelyezése a Dik/Vendler alapján kidolgozott predikátumtípus-sémában;
- a diskurzusegység elemzésem felbontása figura–háttér (trajektor–landmark) szempontjából;
- a *birtoklás/összetartozás/rész-egész* diskurzusegység alkategóriái.

A „Részem vagy tulajdonom?” c. tervezett előadásom kulcskérdései:

- miért épp a magyar szolgál tertium comparationisként;
- egy funkcionális-tipológiai vizsgálat várható eredményei;
- a korpuszok alkalmazhatósága;
- a terminológia kérdése.

Kulcsszavak: tertium comparationis, diskurzusfunkció, funkcionális tipológia

Irodalom

- Dik, Simon C. 1980. *Studies in Functional Grammar*. Academic Press. London – New York.
- Hadrovics László 1969. *A funkcionális magyar mondattan alapjai*. Akadémiai. Budapest.
- Hegedűs Rita 2000. Funkcionális kategóriák a magyarban. In *Hungarológiai évkönyv 2000/1*. Pécsi Tudományegyetem. Pécs. 129–136. http://epa.oszk.hu/02200/02287/00001/pdf/Hungarologiai_Evkonyv_01_129-136.pdf (Utolsó elérés: 2018. nov. 20.)
- Hegedűs Rita 2004. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Tinta. Budapest.
- Heine, Bernd 1997. *Possession. Cognitive sources, forces, and grammaticalization*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Muysken, Pieter 2006. *Functional Categories*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Vendler, Zeno 1967. Verbs and Times. *The Philosophical Review* 56: 143–160.

HORVÁTH PÉTER
Az ELTE Verskorpusz annotációs eljárásai révén nyerhető
kvantitatív adattípusok

Az előadás a készülő ELTE Verskorpusz, valamint az annak részét adó poétikai alkorpusz automatikusan annotált jellemzőit, illetve az azokból nyerhető főbb kvantitatív adattípusokat mutatja be. Az ELTE Verskorpusz projekt célkitűzése az, hogy a 19. és a 20. század első felében alkotó, a magyar költészeti kánon részét képező magyar költők összes verse bekerüljön egy olyan adatbázisba, amely – eltérően a jelenlegi, magyar verseket tartalmazó adatbázisoktól (pl. Magyar Elektronikus Könyvtár, Arcanum Verstar) – a versszövegek mellett tartalmazza azok számítógépes eszközökkel, automatikusan felismerhető nyelvi és poétikai jellemzőit is. Egyrészt saját fejlesztésű programmal automatikusan annotáljuk a versek szerkezeti egységeit, a versek rímképletét és ritmusát, a versekben szereplő alliterációkat és a szavak fonológiai szerkezetét. Másrészt az MTA Nyelvtudományi Intézetben fejlesztett e-magyar program segítségével annotáljuk a versekben szereplő szavak szótári alakját, szófaját és morfológiai jellemzőit (Váradai–Simon–Sass et al. 2017, Novák–Rebrus–Ludányi 2017, Sass–Miháltz–Kundráth 2017).

Az előadás Ady Endre, Babits Mihály és Kosztolányi Dezső összes versén keresztül mutatja be az annotált jellemzőket, illetve az azok lekérdezésén keresztül nyerhető kvantitatív adatok főbb típusait. A poétikai és grammatikai jellemzőkről nyerhető kvantitatív adattípusok ismertetése során többek között bemutatom a három szerző verseiben a rím és a ritmus leggyakoribb mintázatait, a különböző hangrendű szavaknak az arányait, a főbb szófajoknak az arányait, valamint az egyes szófajok esetében talált leggyakoribb szavakat. Az előadás a morfológiai jegyek alapján történő lekérdezésekre is hoz néhány példát, illetve kitér a különböző annotált jellemzőknek az együttes, korrelációk feltárására irányuló vizsgálati lehetőségeire is.

Kulcsszavak: ELTE Verskorpusz, automatikus annotálás, e-magyar, kvantitatív adattípusok

Irodalom

- Novák Attila – Rebrus Péter – Ludányi Zsófia 2017. Az emMorph morfológiai elemző annotációs formalizmusa. In Vincze Veronika (szerk.): *XIII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szegedi Tudományegyetem, Informatikai Intézet. Szeged. 70–78.
- Sass Bálint – Miháltz Márton – Kundráth Péter 2017. Az e-magyar rendszer GATE környezetbe integrált magyar szövegfeldolgozó eszközlánca. In Vincze Veronika (szerk.): *XIII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szegedi Tudományegyetem, Informatikai Intézet. Szeged. 79–90.
- Váradai Tamás – Simon Eszter – Sass Bálint – Gerócs Mátyás – Mittelholcz Iván – Novák Attila – Indig Balázs – Prószéky Gábor – Farkas Richárd – Vincze Veronika 2017. Az e-magyar digitális nyelvfeldolgozó rendszer. In Vincze Veronika (szerk.): *XIII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szegedi Tudományegyetem, Informatikai Intézet. Szeged. 49–60.

IMRÉNYI ANDRÁS Az alany szemantikája*

Langacker kognitív nyelvtanának egyik alaptézise a grammatikai kategóriák szemantikai megalapozásának lehetősége (Langacker 1991a: 282). Az általa javasolt meghatározások gyakran univerzális érvényűnek hatnak, ugyanakkor megjelenik az a gondolat is, hogy minden nyelvet és minden konstrukciót a saját jogán kell a leírás tárgyává tenni (Langacker 2008: 423).

Az előadás amellett érvel, hogy Langackernek az alany szemantikájára vonatkozó javaslata (vö. Langacker 2008: 363–366) a magyar mondatban számára kevésbé előnyös, mint az a Brassai visszamenő gondolat, amely az alany jelentését szemantikai szerepek konstrukciófüggő megjelenésével hozza összefüggésbe: „a nevező a cselekvő ige cselekvényét cselekszi, a szenvedőt szenved, s a közép igéének állapotában van” (Brassai 2011/1864: 199).

A trajektor fogalmán alapuló langackeri magyarázat egyik motivációja az angol cselekvő és szenvedő szerkezetek alanyának egységes kezelése, és ezáltal egy elsősorban szórendi megoldással jelölt viszony szemantikai jellemzése. A magyarban viszont az alany morfológiai jelölésével és a tárgy topikként való semleges mondatbeli szerepeltetésének lehetőségével összefüggésben más elemzésre lehet szükség. Továbbá felmerül az az igény, hogy az alany szemantikai meghatározása az igebővítmények általános leírásába illeszkedjen. Az érvelés a kognitív nyelvtanra jelentős mértékben támaszkodik: egyrészt a biliárdgolyó-modellre (Langacker 1991b: 209), másrészt az eset szemantikájáról szóló leírásra (Langacker 1991a: 384).

Kulcsszavak: kognitív nyelvtan, alany, trajektor, konstrukció, szemantikai szerep

Irodalom

- Brassai Sámuel 2011/1864. A magyar mondat. 3. értekezés. In Brassai Sámuel: *A magyar mondat*. Tinta. Budapest.
- Langacker, Ronald W. 1991a. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 2. Descriptive application. Stanford University Press. Stanford.
- Langacker, Ronald W. 1991b. *Concept, image, symbol. The cognitive basis of grammar*. Mouton de Gruyter. Berlin – New York.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford University Press. Oxford.

* A kutatás a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a PD_16 Posztdoktori kiválósági program finanszírozásában valósul meg (PD 120934).

IVASKÓ LÍVIA – PAPP MELINDA
A metaforák jelentésváltozásának szerepe a terápiás történetmondásban
kognitív nyelvészeti perspektívából*

Az emberi nyelvhasználat egy sajátos formája a metafora, melynek interpretálása során több kognitív funkció együttes működésére van szükség. A terápiás történetek feldolgozása során olyan kontextuális információk befolyásolhatják az adott nyelvi elemek jelentésének alakulását, melyek egy többszintű modellben írhatóak le attól függően, hogy a szituációban mire irányulnak, ha irányulnak, a résztvevők szándékai és/vagy befogadói attitűdjei.

Az előadás célja a metaforák szerepének dinamikus értelmezése a Metamorphoses Mese-terápiás Módszer (Boldizsár 2010) alkalmazása során. A szerzők a relevanciaelmélet metaforafelfogásából (Wilson 2011) kiindulva, azt továbbgondolva egy háromszintű modell segítségével mutatják be a metaforikus tartalmak interpretációját a terápiás eljárásban. A metaforafeldolgozás első szintje a terapeuta és a kliens közti kommunikációban, a második szintje a kliens és a választott történet közti kapcsolatban, a harmadik szintje a kliens saját interpretációi közti szintlépésekben, változásokban értelmeződik. A vizsgálat anyagát terápiás diskurzusokban elhangzó metaforikus jelentéstartalommal rendelkező példák adják. Ebben a gondolatmenetben szeretnénk megmutatni, hogy a nyelvi jel jelentésének dinamikus változásait egyes tényezők – mint például a mentális kontextus vagy a kommunikátor (történetmondó) nonverbális kommunikációjának elemei – hogyan befolyásolhatják egy adott történet és a befogadói attitűd által meghatározott kontextuson belül. Az előadás a valós beszédhelyzetből származó nyelvi példák elemzésével a nyelvhasználat funkcionális leírásához kíván hozzájárulni.

Kulcsszavak: metafora, terápiás történetmondás, mentális kontextus, interpretáció

Irodalom

- Boldizsár Ildikó 2010. *Meseterápia. Mesék a gyógyításban és a mindennapokban*. Magvető. Budapest.
- Wilson, Deirdre 2011. Parallels and differences in the treatment of metaphor in relevance theory and cognitive linguistics. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis* 128: 195–213.

* A kutatást az EFOP 3.6.1-2016-00008 azonosítószámú EU társfinanszírozott projekt támogatja.

KRIZSAI FRUZSINA – SZABÓ GERGELY
Az értelmezős konstrukció lehetséges kategorizációja
beszélt nyelvi adatok alapján

A nyelvi interakció egyik célja a közös jelentésképzés (Tátrai 2017); a választás, az egyezkedés és az adaptáció folyamatainak meghatározó összetevője az is, hogy a saját megnyilatkozásainkat értelmezés révén próbáljuk elérhetőbbé tenni a beszédpartner számára. Az értelmező jelzői kategóriaként jelenik meg a korábbi hagyományos grammatikai leírásokban, noha ez az osztályozás korábban már problematikusnak bizonyult (Balogh 2000: 444–460). Vizsgálatunk arra tesz kísérletet, hogy empirikus adatokkal járuljon hozzá az értelmező lehetséges megjelenéseinek és funkcióinak újabb, prototípuselvű klasszifikációjához. Az értelmezős konstrukciók vizsgálatában a spontán beszélt nyelvi adatok (Krizsai 2018; Palágyi [megjelenés előtt]) olyan jellemzőkre világítottak rá, amelyek pusztán tervezett írott források feldolgozásával háttérben maradtak. Ilyen többek között az igei értelmezős konstrukció, amely a halmozott mondatrészek kategóriájától egyértelműen megkülönböztethető, mivel a figyelem egy folyamatra irányul, különböző lexikai kifejezésekkel. A konstrukciót alkotó kifejezésekben találkozhatunk a folyamat általánosabb és specifikusabb (pl. *bemegy, beakad*) leképezésével, de a szerkezet tagjai a beszédpartnerek saját és egymásnak tulajdonított repertoárjának függvényében ennél jóval változatosabbak is lehetnek. Előadásunk egy olyan korpuszvizsgálat tanulságait mutatja be, amely spanyolországi magyarokkal készült interjúk feldolgozásából származik. A 11,5 órányi felvétel jellemzőit egy korábbi beszélt nyelvi anyag, a Budapesti Egyetemi Kollégiumi Korpusz értelmezős konstrukcióinak a sajátosságaival vetjük össze, külön kiemelve az igei és a tranzlingvális előfordulásokat (García–Wei 2014). A tranzlingválás jelensége az értelmezős szerkezetnek a kontextualizációban betöltött funkcióját a beszédpartnernek tételezett tudás felől erősíti meg. Emellett ez a konstrukció a sikeres referáláshoz járulhat hozzá hétköznapi társalgásokban és formálisabb interjúhelyzetekben egyaránt.

Kulcsszavak: értelmezős konstrukció, kontextualizáció, Budapesti Egyetemi Kollégiumi Korpusz, tranzlingválás

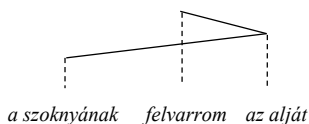
Irodalom

- Balogh Judit 2000. A jelző és az értelmező. In Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 444–460.
- García, Ofelia – Wei, Li 2014. *Translanguaging. Language, Bilingualism and Education*. Palgrave MacMillan. New York.
- Imrényi András – Kugler Nóra 2017. Mondattan. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris. Budapest. 663–895.
- Krizsai Fruzsina 2018. Az értelmezős szerkezetről beszélt nyelvi adatok tükrében. In Dombi Judit – Farkas Judit – Gúti Erika (szerk.): *Aszimmetrikus kommunikáció – aszimmetrikus viszonyok*. SZAK. Bicske. 418–434.
- Palágyi László [megjelenés előtt]. *Vettem csizmát, pirosat*. Színnevek értelmezős szerkezetekben – két korpuszvizsgálat tanulságai. In *Színnevek a különböző nyelvekben és kultúrákban*. Tinta. Budapest.
- Tomasello, Michael 2002/1999. *Gondolkodás és kultúra*. Osiris. Budapest.

Az alternatív sorok és a függőségi viszonyok értelmezése

Az előadás azt vizsgálja, hogy a mondat fonológiai pólusán az alternatív szeriális elrendeződés (pl. *felvarrom a szoknyának az alját; a szoknyának felvarrom az alját*) – amelyet az előadás sornak (a példákban alternatív soroknak) nevez (Imrényi–Kugler 2012) – hogyan befolyásolja a függőségi viszonyok értelmezését. A vizsgálat a példában szereplő birtokos szerkezet és a tárggyal bővülő főnévi igenévi szerkezet alternatív szórendi megvalósulásaira korlátozódik (pl. *almát akarok sütni*).

A tárgyalás arra a tételre épül, hogy a kifejezések szomszédossága a közelség ikonikusságának megfelelően a szorosabb fogalmi összetartozást képezi le a fonológiai póluson, ezért a függőségi viszonyon alapuló összetartozásnak is szórendi közelség felel meg. Ha ez nem teljesül, akkor az anomáliát az is jelzi, hogy a függőségi ágrajzban kereszteződnek az élek.

Az anomália kiküszöbölésének egyik módja az, hogy az elemzés a távoli bővítmenyt (*a szoknyának*) a vele szomszédos, a láncban abszolút fölérendelt taghoz (*felvarrom*) köti (l. Imrényi 2013: 94, további szakirodalommal). A vizsgálat eredményei a következők:

- A szomszédosság mindig megértett viszony, ezért a konceptuális összetartozás felismerésében meghatározó a szemantikai szerkezetek és a morfoszintaktikai jelöltség összeegyeztethetősége v. inkompatibilitása (pl. *az alját felvarrom a szoknyának*).
- A függőségi viszonyban lévő tagoknak a lánc abszolút fölérendelt tagjának más-más oldalára kerülése (vagyis az élek kereszteződése az ábrában) nem mindig jár együtt azzal, hogy a „távoli” bővítmenyt fogalmilag is a szomszédos kifejezéshez kapcsoljuk (pl. *bérletet megyek venni; ??bérletet megyek*).
- A szomszédosság által előidézett fogalmi „átrendeződés” akkor is lehetséges, ha a függőségi viszonyban lévő tagok a lánc abszolút fölérendelt tagjának azonos oldalán állnak (tehát az élek nem kereszteződnek) (pl. *sütni almát akarok*).

Kulcsszavak: függőségi viszony, szórend, sor, lánc, birtokos szerkezet

Irodalom

Imrényi András 2013. *A magyar mondat viszonyhálózati modellje*. Nyelvtudományi Értekezések 164. Akadémiai. Budapest.

Imrényi András – Kugler Nóra 2012. *Sor, lánc, komponens*. Előadás a Diskurzusok a szakmai diskurzusban című konferencián (2012. november 21-én). ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék. Budapest.

KUGLER NÓRA – POMÁZI BENCE
A látással összefüggő, kiértékelést kifejező episztemikus predikáció
alternatív megkonstruálási módjai

Az előadás a *látszik* és a *tűnik* kifejezések korpuszadatainak elemzésére alapozva vizsgálja a vizuális perceptuális jelenettel analóg, a tapasztalat kiértékelését elvégző episztemikus predikátumok (vö. Mortelmans 2017, Mulder 2017) nyelvi megkonstruálását.

Az alternatív konstruálási módok szempontjából két viszonyra fordítunk kiemelt figyelmet. Egyrészt arra, hogy a kontextualizáló–kontextualizált viszony (Imrényi 2017: 743–747) az elemi mondaton belül (*valami valami(lyen)nek látszik/tűnik; láthatólag/látszólag valami valami(lyen)*) vagy tagmondatok viszonyában valósul-e meg (*Úgy látszik/tűnik, hogy valami valami(lyen)*); másrészt arra, hogy a mentális szubjektum objektívizáltabbban vagy szubjektívizáltabbban konstruálódik-e meg (*valami valami(lyen)nek látszik/tűnik nekem; Nekem úgy tűnik, hogy; illetve vmi valami(lyen)nek látszik/tűnik*), és ezzel összefüggésben a kiértékelés inkább szubjektumhoz kötött, vagy a hozzáférés inkább általános. Az objektívizáció/szubjektívizáció alatt a konceptualizáló kifejtett vagy kifejtetlen jelenlétét értjük (Langacker 2008: 260–264, Tolcsvai Nagy 2017: 306–309). Mivel a szerkezetek mentális folyamatokat konstruálnak meg, a jelentésszerkezetüknek mindenképpen része a mentális szubjektum, de ahogy a példák is mutatják, az implicit is maradhat.

A *látszik* és a *tűnik* kifejezések eseményszerkezetükben igen hasonlóak, szimbolikus asszociatív viszonyaik azonban aszimmetriát mutatnak a szereplői viszonyok perspektíválása szempontjából. A *látszik* esetében a Stimulus helyett az *Experiens* kiindulópontjából is feldolgozható a viszony (*valamit valami(lyen)nek látok; úgy látom, hogy valami valami(lyen)*), továbbá a *lát* többől képzett módosítószók nagy változatossága áll a rendelkezésre a mentális folyamat kifejezésére az elemi mondaton belül (pl. *láthatóan/láthatólag*). A *tűnik* kifejezés azonban erőteljesen kötődik a Stimulus trajektorhoz (FORRÁShoz), vizuális megjelenés mellett mozgás kifejezésében pedig nemcsak közeledést (*feltűnik, előtűnik*), hanem távolodást is kifejezhet (*eltűnik*). Az asszociatív viszonyok alapján arra következtetünk, hogy a *látszik* és a *tűnik* kifejezéseknek az episztemikus bizonyosság kifejezésében is eltérései lehetnek. Ezt a hipotézist empirikus eljárással ellenőrizzük.

Kulcsszavak: episztemikus predikáció, kontextualizálás, szubjektívizáció, alternatív konstruálás, *látszik*, *tűnik*

Irodalom

- Imrényi András 2017. Az elemi mondat viszonyhálózata. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris. Budapest. 664–760.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive grammar. A basic introduction*. Oxford University Press. Oxford.
- Mortelmans, Tanja 2017. Seem-type verbs in Dutch and German. *Lijken, shijnen & scheinen*. In Marín Arrese, Juana Isabel – Haßler, Gerda – Carretero, Marta (eds.): *Evidentiality revisited. Cognitive grammar, functional and discourse perspectives*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia. 123–148.
- Mulder, Gijs 2017. When feeling is thinking. A lexical-semantic analysis of evidential and epistemic predicates in Spanish. In Marín Arrese, Juana Isabel – Haßler, Gerda – Carretero, Marta (eds.): *Evidentiality revisited. Cognitive grammar, functional and discourse perspectives*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia. 105–121.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. Jelentéstan. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris. Budapest. 207–499.

KUNA ÁGNES – HÁMORI ÁGNES
A metapragmatikai reflexiók szerepei és mintázatai
az orvos–beteg interakciókban

A funkcionális kognitív megközelítés egyik alapvetése, hogy a nyelvhasználat középpontjában a közös figyelmi jelenetekben megvalósuló jelentésképzés áll (Tomasello 2002, Tátrai 2011), amelyet mindig kísér bizonyos mértékű reflexív tudatosság (Verschueren 2000). Ennek a metapragmatikai tudatosságnak a mértéke és irányultsága, valamint nyelvi kidolgozottsága dinamikusan változik az egyes beszédeseményekben.

Erre a megközelítésre támaszkodva jelen előadás egy speciális diskurzustípusban, a házi-orvosi rendelések orvos–beteg konzultációiban vizsgálja a metapragmatikai jelzések tipikus nyelvi konstrukcióit. A vizsgálat anyagát tíz rögzített és száz résztvevő megfigyeléssel dokumentált házi-orvosi konzultáció adja (Kuna–Kaló 2014, Kuna [megjelenés alatt]).

A kutatás elsősorban a következő kutatási kérdésekre keresi a választ: 1) Vannak-e tipikus mintázatai az orvos és a beteg közti metapragmatikai kifejezéseknek? 2) Ezek milyen nyelvi konstrukciók révén valósulnak meg? 3) Milyen összefüggést mutatnak ezek a reflektálás funkcióival és az orvos–beteg közti interakció sajátosságaival (kommunikatív célok, szerepviszonyok stb.)?

Az elemzés rámutat, hogy a metapragmatikai reflexiók nyelvi megalkotásában különbség van az explicitég, kidolgozottság mértékében. Vannak teljes mondat formájában megkonstruált reflexiók, valamint kevésbé vagy csak minimálisan explicit jelzések (*nézze, nyilván*). Változó lehet továbbá a szemantikai telítettség mértéke is; az egyes reflexiókat a begyakorlottság és a grammatikalizálódás különböző foka jellemezheti (*mondjuk; azért kérdezem/mondom; úgy teszem fel a kérdést; erős a gyanúm*). Ugyancsak lényeges különbségek mutatkoznak a reflexiók lehorgonyzásának módjaiban, a reflexió vonatkozásában (beszélőre, partnerre, közös tudásra, interakcióra); tárgyában (pl. tudás, mondás, érzelem, belső folyamatok kidolgozása), illetve diskurzusbeli funkcióiban (megértés segítése, meggyőzés stb.).

Kulcsszavak: metapragmatikai tudatosság, orvos–beteg konzultáció, reflexivitás, referencialitás, cselekvéstípusok

Irodalom

- Kuna Ágnes – Kaló Zsuzsa 2014. Az orvos–beteg kommunikáció a családorvosi gyakorlatban. In Veszelszki Ágnes – Lengyel Klára (szerk.): *Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok, szakmák nyelve*. Éghajlat. Budapest. 117–130.
- Kuna Ágnes [megjelenés alatt]. *A változás szintjei az orvos–beteg kapcsolatban*.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta. Budapest.
- Tomasello, Michael 2002. *Gondolkodás és kultúra*. Osiris. Budapest.
- Verschueren, Jef 2000. Notes on the role of metapragmatic awareness in language use. *Pragmatics* 10/4: 439–456.

LACZKÓ KRISZTINA
A metapragmatikai tudatosság mintázata
a befogadói tevékenység vonatkozásában

Az előadás az internet közvetítette spontán írásbeliségben megjelenő kötetlen diskurzusokban, 500-as mintán (<http://forum.index.hu/Article/showArticle?t=9157953&la=134947965>) vizsgálja a metapragmatikai tudatosság megjelenését és ennek jellemző mintázatait. Ehhez a vizsgálat elméleti háttérfelevezéseként társas kognitív nyelvészeti kiindulópontból a diskurzusokat mint közös figyelmi jeleneteket kezeli, ennek kontextusában értelmezve a metapragmatikai tudatosság jelenségét. A metapragmatikai tudatosság fogalma a diskurzus résztvevőinek reflexív viszonyulást jelöli a nyelvi tevékenységhez, illetve az annak közegében zajló dinamikus jelentésképzéshez (l. bővebben Versucheren 1999; Tátrai 2017). Az éppen megnyilatkozó személyek reflexió tárgyává tehetik a saját, a másik, illetőleg az egyéb harmadik személyek megnyilatkozói, illetve befogadói tevékenységét, továbbá reflektálhatnak magára az éppen folyó diskurzusra, illetve annak szerveződésére is. A metapragmatikai tudatosságnak a megfigyelhető nyelvi nyomai a metapragmatikai jelzések. Ezek szemantikai kidolgozottsága ikonikus összefüggést mutat a tudatosság mértékével. A metapragmatikai tudatosság a résztvevők különböző mértékű reflexív viszonyulása közös nyelvi tevékenységükhöz, a dinamikus jelentésképzéshez. A korpuszvizsgálat bemutatja a kötetlen CMC-s társalgás szituáltságának a reflektáltságát, azaz a komplex narratív nyelvi tevékenységre történő reflexiók működését, a befogadás aktuására történő reflexiókat helyezve a középpontba a megértés sémáinak a mentén. Az elemzett minta egy tematikusan kötetlen topikból származik („Lila anyák bölcsésztopikja”), amelyben a résztvevők napi szinten folytattak diskurzust. A teljes anyag több mint 250 ezer hozzászólást tartalmaz. Az összefüggő 500-as mintán manuálisan annotáltam a megértésre vonatkozó metapragmatikai reflexiók nyelvi megvalósulásait. Az előadásban a legtipikusabb nyelvi megvalósulásokra összpontosítok elsősorban a szemantikai kifejtettség mintázatait vizsgálva.

Kulcsszavak: metapragmatikai tudatosság, metapragmatikai jelzések, befogadásra történő reflexiók, szemantikai mintázat, internet közvetítette szövegműfajok

Irodalom

Tátrai Szilárd 2017. A metapragmatikai tudatosság. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk): *Nyelvtan*. Osiris. Budapest. 1045–1057.
Versucheren, Jeff 1999. *Understanding pragmatics*. Arnold. London – New York – Sydney – Auckland.

**MARKÓ ALEXANDRA – DEME ANDREA – BARTÓK MÁRTON –
CSAPÓ TAMÁS GÁBOR – GRÁCZI TEKLA ETELKA
Az előlségi harmónia a magyarban – artikulációs szempontok**

A magánhangzó-harmónia az a fonológiai jelenség, amikor egy adott tartományon (pl. tő vagy szóalak) belül a magánhangzók valamely sajátosságukban hasonlók egymáshoz. Ennek a jelenségnek az eredetét sokan a magánhangzók között (a köztes mássalhangzón áthatolva) érvényesülő koartikulációs hatás grammatikalizálódásaként értelmezik (Benus–Gafos 2007). A magyarban az előlségi harmónia sokat vizsgált jelenségekör, különösen az úgynevezett semleges vagy áttetsző magánhangzók (*e, é, i, í*) viselkedése miatt, amelyek fonetikai előlségük ellenére bizonyos esetekben nem elülsőként vesznek részt a harmóniában (Nádasdy–Siptár 1994). Mind korpuszelemzések, mind kísérleti vizsgálatok készültek már a nyelvhasználatban megvalósuló mintázatok feltérképezésére és magyarázatára. Ezekből kiderült egyebek mellett, hogy a semlegesség fokozati természetű; a különféle semleges magánhangzók előfordulási gyakorisága mind az ún. vegyes, mind az antiharmonikus tövekben eltérő, és nem független a nyelvváltsáftól; bizonyos tövek esetében ingadozás figyelhető meg; illetve kontextushatás is kimutatható (pl. Hayes et al. 2009, Rebrus–Törkenczy 2016). A fonetikai jellegű vizsgálatok részben ellentmondásos eredményre vezettek: míg egy artikulációs kísérletben azt találták, hogy az áttetsző (vagy antiharmonikus tövekben hátsóként viselkedő) magánhangzók kevésbé elülső nyelvhelyzettel képződnek (Benus–Gafos 2007), akusztikai és percepciós vizsgálatok nem találtak ilyen eltérést (Blaho–Szeredi 2013). (Megjegyzendő, hogy az artikuláció, az akusztikum és a percepció eltérései között nincs egyenes arányú összefüggés, vö. kvantális elmélet.)

Az előadásban a korábbi szakirodalmi állítások (felül)vizsgálata alapján megkíséreljük felvázolni a magyar előlségi harmónia artikulációs alapú leírásának (lehetséges) szempontjait, és bemutatjuk az erre irányuló kísérletes (elektromágneses artikulográfiával készült) vizsgálatunk első eredményeit.

Kulcsszavak: magánhangzó-harmónia, előlségi harmónia, áttetsző magánhangzók, ingadozás, artikuláció

Irodalom

- Benus, Stefan – Gafos, Adamantios I. 2007. Articulatory characteristics of Hungarian ‘transparent’ vowels. *Journal of Phonetics* 35: 271–300.
- Blaho, Sylvia – Szeredi, Dániel 2013. Hungarian neutral vowels: a microcomparison. *Nordlyd* 40/1: 20–40.
- Hayes, Bruce – Zuraw, Kie – Siptár, Péter – Londe, Zsuzsa 2009. Natural and unnatural constraints in Hungarian vowel harmony. *Language* 85: 822–863.
- Nádasdy Ádám – Siptár Péter 1994. A magánhangzók. In Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 2. Fonológia*. Akadémiai. Budapest. 42–182.
- Rebrus Péter – Törkenczy Miklós 2016. Types and degrees of vowel neutrality. *Linguistica* 56: 239–252.

MODRIÁN-HORVÁTH BERNADETT
**Megszidódik és meg van szidva: A passzív funkciók morfoszintaktikai
kifejezőeszközeinek korpuszalapú vizsgálata**

Az előadás középpontjában a passzív igenem (diatézis) magyar kifejezőeszközei állnak. Az igenemek kategóriái – melyeket a mondat fő figurájának/figuráinak az ige által kifejezett eseményhez való viszonyulása alapján különíthetünk el – a funkcionális és a magyar nyelvészeti szakirodalom megfigyelései szerint kontinuumot alkotnak. A forma és funkció viszonyának leírását megnehezíti, hogy az egyes igenemekre jellemző morfológiai és szintaktikai kifejezőeszközök között gyakran poliszém képzőket (Szili 1999) és szerkezeteket (Honti – H. Varga 2006/2013) találunk.

A passzív jelentéstartalom mibenléte is eltérő a különböző megközelítések szerint (I. Givón 1994, Langacker 2006; H. Tóth 1996, Szili 1999, H. Varga 2015, Molnár 2018 stb.).

A passzív funkciók magyar kifejezőeszközeinek eddigi vizsgálata elsősorban különböző idegen nyelvekkel való összehasonlításban történt meg (vö. Sturm 1995, H. Varga 2015, Modrián-Horváth [megjelenés előtt]), de átfogó korpuszalapú vizsgálatokra mind ez ideig nem került sor.

A jelen előadás áttekintést kíván nyújtani a funkcionális alapon meghatározott passzív funkciók magyar kifejezőeszközeiről, melyeket egyrészt egy e célra összeállított tudományos szövegkorpusz szintetikus és analitikus állítmányainak kvalitatív vizsgálatával, másrészt különböző fokú agentivitást implikáló igék morfológiai és szintaktikai átperspektíválási lehetőségeinek kvantitatív-kvalitatív korpuszvizsgálatával nyertem ki. Végül egy esettanulmány keretében részletesen bemutatom két konstrukció: az *-ódik/-ődik* képzős és a *-va/-ve van* struktúrák korpuszvizsgálatok alapján kirajzolódó jelentésszerkezeit.

Kulcsszavak: diatézis, igenem, korpuszvizsgálat, perspektíva, passzív, szenvedő szerkezet

Irodalom

- Givón, Talmy 1994. The pragmatics of de-transitive voice. Functional and typological aspects of inversion. In Givón, Talmy (ed.): *Voice and Inversion*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia. 3–44.
- Honti László – H. Varga Márta 2006/2013. Meg van írva! A határozói igenév és a létige alkotta szerkezet funkciójáról és hátteréről. In Mártonfi Attila – Papp Kornélia – Sliz Mariann (szerk.): *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Argumentum. Budapest. 579–586.
- Langacker, Ronald W. 2006. Dimensions of defocusing. In Tsunoda, Tasaku – Kageyama, Taro (eds.): *Voice and Grammatical Relations: In Honor of Masayoshi Shibata*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia. 115–137.
- Modrián-Horváth, Bernadett [megjelenés előtt]. Sind Passivsubjekte di ebesseren Trajectors? Möglichkeiten der Ereignisumperspektivierung im Deutschen und im Ungarischen. Várható megjelenés: a veszprémi Pannon Egyetemen szervezett 2018-as Ereignis konferencia aktáiban. Peter Lang.
- Molnár, Valéria 2018. Alea iacta est. Das Passiv in den germanischen und finno-ugrischen Sprachen aus sprachtypologischer und historischer Sicht. In Leiss, Elisabeth (Hrsg.): *Die Zukunft von Grammatik – die Grammatik der Zukunft*. Stauffenburg. Tübingen.
- Szili Katalin 1999. Valahol a passzívum és a mediálisok között... (A szenvedő jelentéstartalom változó megjelenésmódja kapcsán). *Magyar Nyelvőr* 123/3: 350–357.
- H. Tóth Tibor 1996. A magyar igenemek kérdéséhez I–II. *Magyar Nyelv* 92: 269–286, 415–439.
- H. Varga Márta 2015. A 'passzív' jelentés és nyelvi kifejezőeszközei a magyarban. *Folia Uralica Debreceniensia* 22: 293–310.

NÉMETH T. ENIKŐ – NÉMETH ZSUZSANNA – NAGY C. KATALIN
Ami a korpuszból kimarad: rejtőzködő pragmatikai jelenségek

Az utóbbi években a korpuszhasználat a nyelvhasználat kutatásának egyik módszertani elvévé vált (vö. Lehmann 2004). Előadásunkban azt vizsgáljuk, hogyan lehet ezt megvalósítani olyan, klasszikusan más adatforrások alapján elemzett jelenségek esetében, amelyek nehezen közelíthetők meg a korpuszban explicite megjelenő nyelvi elemek alapján:

- (i) Az implicit argumentumokat leginkább intuíció és (gondolat)kísérletek segítségével vizsgálták (l. Németh T. 2019). A gazdag lexikai-szemantikai reprezentációval rendelkező igék implicit argumentummal való előfordulása azonban bizonyos mértékig korpuszmódszerrel is kutatható. Az előadásban az *szik* ige implicit tárgyi argumentummal való előfordulásait elemezzük korpuszra is támaszkodva.
- (ii) Az indirekt beszédaktusokat leginkább intuíció és (gondolat)kísérletek segítségével kutatták (pl. Searle 1975; Jagodics–Janacsek–Németh 2013), bár a konvencionálisan közvetett beszédaktusok korpuszmódszerrel is megközelíthetőek. Előadásunkban a magyar közvetett direktíváknak azon módozatát vizsgáljuk, amely a hallgatónak a kért cselekvés végrehajtására való képességét érinti.
- (iii) Az implikaturákat a filozófiai pragmatikai megközelítések szintén intuíció és (gondolat)kísérletek segítségével tárták fel (pl. Grice 1975; Katsos–Breheny 2010). A konverzációelemzés módszertani alapelvei szerint korpuszalapú, ezért elutasítja ezen adatforrásokat (Mondada 2013). Előadásunkban olyan párszekvenciákat vizsgálunk, amelyek második párrésze diszpreferált, és implikaturaként merül fel.

Elemzéseink megmutatják, hogy e rejtőzködő pragmatikai jelenségek csak korlátozottan vizsgálhatóak korpuszmódszerrel. Csak a kutató nyelvhasználatra vonatkozó intuíciója alapján lehet az adott előfordulásokat a vizsgált pragmatikai jelenség(ek) megnyilvánulásaiként kategorizálni és magyarázni.

Kulcsszavak: korpuszmódszer, implicit argumentum, indirekt beszédaktus, implikatura, intuíció

Irodalom

- Grice, H. Paul 1975. Logic and conversation. In Cole, Peter – Morgan, Jerry L. (eds.): *Syntax and Semantics 3. Speech Acts*. Academic Press. New York. 41–58.
- Jagodics Balázs – Janacsek Karolina – Németh Dezső 2013. Az indirekt beszédaktusok feldolgozásának reakcióidő-mérési vizsgálata. *Pszichológia* 253–270.
- Katsos, Napoleon – Breheny, Richard 2010. Two experiments and some suggestions on the meaning of scalars and numerals. In Németh T., Enikő – Bibok, Károly (eds.): *The Role of Data at the Semantics–Pragmatics Interface*. Mouton de Gruyter. Berlin – New York. 125–159.
- Lehmann, Christian 2004. Data in linguistics. *The Linguistic Review* 175–210.
- Mondada, Lorenza 2013. The conversation analytic approach to data collection. In Sidnell, Jack – Stivers, Tanya (eds.): *The Handbook of Conversation Analysis*. Wiley-Blackwell. Oxford. 32–56.
- Németh T., Enikő 2019. *Implicit Subject and Direct Object Arguments in Hungarian Language Use: Grammar and Pragmatics Interacting*. Equinox. Sheffield, Bristol.
- Searle, John R. 1975. Indirect speech acts. In Cole, Peter – Morgan, Jerry L. (eds.): *Syntax and Semantics 3. Speech Acts*. Academic Press. New York. 59–82.

Az előadás célja annak összegző jellegű, bár szükségszerűen nem teljességre törekvő bemutatása, hogy a funkcionális kognitív nyelvészet új eredményei – különös tekintettel az ezeket az eredményeket a magyar nyelveírás szempontjából szintetizáló Osiris Nyelvtanban foglaltakra – hogyan építhetők be közvetlenül a stíluselmzés módszertanába és gyakorlatába.

A gondolatmenet a stílus és a stíluselmzés mibenlétének legáltalánosabb jellemzése és az elemzések főbb típusainak, eddigi gyakorlatának áttekintése után a következő főbb fogalmaknak, illetve nyelvi jelenségeknek a stíluselmzés szempontjából történő értelmezésére és viszonyának tárgyalására épül fel: séma és megvalósulás, kategorizáció, konstruálás (figyelemirányítás, profilálás, feltűnőség, hozzáférhetőség, perspektívitás, nézőpont). Ezek – és egyéb itt nem részletezendő, az előadásban is csak röviden érintett, de a funkcionális kognitív nyelvészet elméleti kerete szempontjából szintén lényegi és így a stíluselmzés módszertanát meghatározó meglátásoknak, alapelveknek, mint például a kommunikáció tényezőinek és folyamatának funkcionális modellálása – stilisztikai relevanciájának példaként említhető a nagyobb stílustípusok (stílusirányzatok, szövegtípusokhoz rendelhető stílusok) vagy egyes kiemelt jelentőségű stíluslemek, például a nyelvi képek (metafora, hasonlat stb.), alakzatok sémaként való értelmezésének lehetősége, és ezzel együtt ezek megvalósulásainak a pusztán „klasszikus”, szükséges és elégséges feltételek alapján, pontos határok megvonásával történő elemzői kategorizálása helyett a prototípuselv alapján végzett (elemzői) kategorizálással és ennek megfelelő interpretációval történő felváltása, ami egyes szövegek vagy egyes szépírodalmi alkotói életművek újrapozicionálásához, újraértelmezéséhez vezethet. Az előadás rámutat a jelentés, a pragmatika és a stíluselmzés néhány különösen lényeges kapcsolódási pontjára is. Az elvi-módszertani jellegű megállapításokat a téma jellegének megfelelően, illetve általánosabban: elmélet és gyakorlat kívánatos egységének jegyében egy konkrét szöveg (egy Krúdy-novella) stíluselmzésének idevágó megállapításai támasztják alá, illetve illusztrálják.

Az előadás – figyelembe véve azt is, hogy a hazai stilisztika gyakorlatába az elmúlt évtizedekben már beépült a funkcionális kognitív nyelvészet számos új eredménye – mindenekelött olyan elveket, elemeket kíván tárgyalni, amelyek vagy nagyobb, „rendszer-szerű” hangsúlyt érdemelnek, vagy kifejezetten új elemként épülhetnek be a stíluselmzésekbe. Ezzel mind a tudományos igényű, mind a magyar nyelv iskolai oktatásának keretein belül megvalósuló stíluselmzésekhez egy „alapszintű” kiindulási vagy legalábbis potenciális vitaalapot kíván nyújtani.

Kulcsszavak: funkcionális kognitív nyelvten, stilisztika, stílus, stíluselmzés, módszertan

Irodalom

- Fix, Ulla – Gardt, Andreas – Knape, Joachim (Hrsg.) 2008. *Rhetorik und Stilistik / Rhetoric and Stylistics 1*. Mouton de Gruyter. Berlin – New York.
- Fix, Ulla – Gardt, Andreas – Knape, Joachim (Hrsg.) 2009. *Rhetorik und Stilistik / Rhetoric and stylistics 2*. Walter de Gruyter. Berlin – New York.
- Simon Gábor 2016. *Bevezetés a kognitív lírapoétikába. A költészet mint megismerés vizsgálatának lehetőségei*. Tinta. Budapest.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta. Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Tolcsvai Nagy, Gábor 2005. *A cognitive theory of style*. Peter Lang. Frankfurt am Main.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris. Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *Nyelvtan*. Osiris. Budapest.

**A képi séma működése a datívuszrag jelentésszerkezetében
konkrét és absztrakt jelentésű konstrukciókon keresztül**

Az előadás abból a kiindulópontból vizsgálja a *-nak/-nek* rag jelentésszerkezetét, hogy az elvont viszonyokat megkonstruáló nyelvtani elemek jelentését konkrét fizikai tapasztalaton alapuló képi sémák szervezik (vö. Lakoff 1987). Így a datívuszraghoz a FORRÁS–ÖSVÉNY–CÉL képi séma tartozik, amely az úton levés fizikai tapasztalatára épül. A rag jelentésében ezek közül leginkább a CÉL, a felé mutató IRÁNY és az ÖSVÉNY utolsó szakasza profilálódik a szakirodalom szerint. Az előadás viszont arra fekteti a hangsúlyt, hogy a rag jelentésstruktúrájában nem figura (a landmark) profilálódik, hanem a figurák ige által is kifejezett viszonya, csak sematikusabban, mint az igénél. A rag a névszóval kompozitumszerkezetet alkot, a *-nak/-nek* ragos névszó pedig az igei régensével egy kidolgozottabb kompozitumot, így valósítva meg a konstituenciát (vö. Langacker 1987, Tolcsvai Nagy 2013, Tolcsvai Nagy (szerk.) 2017), az ige és a rag jelentésének alszerkezetei között pedig részleges megfelelések vannak. Az ige által vázolt jelenet szereplői megfelelésbe kerülnek a rag jelentésében lévő sematikus figurákkal, a figyelem előterébe pedig a köztük lévő viszony kerül. Az empirikus kutatás felméri, hogy ez hogyan valósul meg a konkrét, helyviszonyt kifejező szerkezetekben (*ütközik vminek, támaszkodik vminek*), és hogyan a metaforikus jelentésű konstrukciókban (*tanárnak megy*). Az előadás az igei alaptagok két nagy szemantikai csoportjára fókuszál: a mozgásigékre (*ütközik, nekimegy, tart [vminek]* stb.) és a mentális folyamatokat megkonstruáló igékre (*tart, gondol, érez [vmit] vminek]* stb.).

Kulcsszavak: képi sémák, grammatikai elemek jelentése, funkcionális szemantika, datívuszrag

Irodalom

- Lakoff, George 1987. *Women, fire, and dangerous things*. The University of Chicago Press. Chicago–London.
Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of cognitive grammar*. Vol. I. Theoretical prerequisites. Stanford University Press. Stanford–California.
Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris. Budapest.
Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *Nyelvtan*. Osiris. Budapest.

ROSKÓ MIRA – SZLÁVICH ESZTER

„Hova fiatalodjak még?”

A *hova* kérdő névmás ok- és célhatározói funkciója

Jelen előadás során a *hova V-zik már/még* konstrukcióval foglalkozunk, amelyben a *V* nem mozgásige, a *hova* kérdő névmás ok- és célhatározói funkcióval rendelkezik, a teljes mondat pedig retorikai kérdésként (l. Szikszainé Nagy 2001) értelmezhető. Az előadás során kísérletet teszünk arra, hogy részletes bemutatást adjunk a *hova* névmás nem lokalizációs jelentésben való előfordulásairól, amely jelentésváltozást grammatikalizálódásnak (l. Dér 2008) tekintjük. Az elemzés során a funkcionális kognitív szemantika (l. Tolcsvai Nagy 2010), pragmatika (l. Tátrai 2011) és mondattan (l. Kugler 2017) módszereit alkalmazzuk. A szerkezet bemutatásához valós nyelvi adatokat használtunk fel, ezeknek forrása az MNSz2 és a Google volt. A konstrukciót beszédaktusként, implikaturaként értelmezzük, amelyben nagy szerepet játszanak bizonyos diskurzusjelölők (*már, még, ennyire* stb.) (l. Dér 2009). Az ilyen konstrukciót tartalmazó mondatok beszéd-cselekvés-értéke nehezen határozható meg és variábilis, az ezzel kapcsolatos többértelműség pedig motiválhatja az adott szerkezetek alkalmazását. A *hova* kérdő névmás ok- és célhatározói szerepű használatát gyakran a TÉRBEN VALÓ HALADÁS – CÉL FELÉ HALADÁS metafora hívja életre; a térben való elindulás megfeleltethető a jelenetben való tevékenység elkezdésének, a haladás pedig a cselekvés folytatásának. Ez azt is eredményezi, hogy a szereplő által végzett tevékenységet illetően előtérbe kerül annak fokozati, skaláris mivolta; ez alól kivételt képez néhány olyan előfordulás, amelyek esetében a névmás olyan folyamatok mellett jelenik meg, amelyek kapcsán feltehetőleg semmilyen kontextusban nem beszélhetünk irányjelentésről; azaz a *hova* névmás képes teljesen elszakadni eredeti jelentésétől.

Kulcsszavak: grammatikalizáció, metafora, retorikai kérdés, kérdő névmás, jelentésváltozás

Irodalom

- Dér Csilla Ilona 2008. *Grammatikalizáció*. Nyelvtudományi Értekezések 158. Akadémiai. Budapest.
- Dér Csilla Ilona 2009. Mík is a diskurzusjelölők? In Keszler Borbála – Tátrai Szilárd (szerk.): *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. Tinta. Budapest. 293–303.
- Kugler Nóra 2017. A mondattípusok részletes tárgyalása. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris. Budapest. 761–805.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába*. Tinta. Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2010. *Kognitív szemantika*. Konstantin Filozófus Egyetem. Nyitra.
- Szikszainé Nagy Irma 2001. *A retorikai kérdés rövid tudománytörténete*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

SCHIRM ANITA

A diskurzusjelölők funkciói a szövegtípusok tükrében

A diskurzusjelölők multifunkcionális elemek, azaz számos szerepet képesek betölteni (Hovy 1995). A diskurzusszegmensek összekötése révén textuális funkcióval bírnak, s részt vesznek a szöveg kohéziójának és koherenciájának a létrehozásában és fenntartásában. Emellett azonban fatikus, emotív, interperszonális, autotelikus és manipulatív szerepük is lehet (Maschler–Schiffrin 2015). Az előadás arra a kérdésre keresi a választ, hogy a szövegtípusok mely jellemzői és hogyan befolyásolják a bennük előforduló diskurzusjelölő-példányok funkcióit.

Különbéle szövegekből (interjúkból, spontán társalgásokból, stand-up comedy szövegekből, beszélgetőműsorokból, tanári magyarázatokból, tanulói válaszokból) épített, azonos (350.000 leütés) terjedelmű korpuszokban a diskurzusjelölők szószámra és percre vetített gyakorisága, valamint az elemek funkciómegoszlása lett megvizsgálva. Az elemzés azt mutatta, hogy az egyes diskurzusjelölők magfunkcióján (Bell 1998) kívül a szövegtípusok prototipikus tulajdonságai határozzák meg, hogy mely diskurzusjelölők milyen arányban és milyen szerepkörben jelenhetnek meg egy adott szövegben. E tulajdonságok közé tartozik a szöveg formalitása (formális/informális), tervezettsége (spontán/tervezett) és a szöveg típusa (elbeszélő/magyarázó/adatközlő). További fontos paraméterek még a diskurzusjelölőt használó személy szerepe (pl. az interjúban: terepmunkás/adatközlő, a beszélgetőműsorokban: moderátor/vitapartner, a tanórai kommunikációban: tanár/diák), valamint a megnyilatkozásának a célja (pl. tájékoztatás, szórakoztatás). A kutatás során az is kiderült, hogy a szövegtípusok keveredése és a szövegfajták átalakulása is hatással van a diskurzusjelölő-használatra. Az előadás a vizsgált szövegtípusok diskurzusjelölő-mintázatát összevetve kísérletet tesz három diskurzusjelölő (a *hát*, az *ugye* és a *szóval* elemek) szövegtípusfüggő és -független szerepeinek az elkülönítésére is.

Kulcsszavak: diskurzusjelölő, szövegtípus, multifunkcionalitás, magfunkció

Irodalom

- Bell, David M. 1998. Cancellative discourse markers: a core/periphery approach. *Pragmatics* 8/4: 515–541.
- Hovy, Eduard H. 1995. The Multifunctionality of Discourse Markers. In *Proceedings of the Workshop on Discourse Markers*. Egmond-aan-Ze.
- Maschler, Yael – Schiffrin, Deborah 2015. Discourse markers: Language, meaning, and context. In Tannen, Deborah – Hamilton, Heidi E. – Schiffrin, Deborah (eds.): *The Handbook of Discourse Analysis*. John Wiley & Sons. Chichester. 189–221.

SIMON GÁBOR

Csodálom és/vagy csodálkozom: a metapragmatikai reflexivitás egyik lehetséges konstrukciócsaládjáról

Az előadás célja, hogy új kérdéseket vessen fel a metapragmatikai reflexivitás (Tátrai 2017: 1045–1057) vizsgálatában, amennyiben annak kifejtettségét nem konkrét kifejezések megjelenésén, hanem tagmondatkapcsolatok mintázatán keresztül közelíti meg. Olyan tipikus szerkezeteket tárgyal, amelyek összekapcsolódnak a mellékmondatban kidolgozott megállapítás bizonyos jellegű és mértékű reflektáltságával, perspektíválás és szemantikai asszociáció révén. Másrészt módszert kínál a korábban a magyarban kevésbé vizsgált organizációs keretek (másként tagmondati kollokációk, l. Graves–Warren 2010) azonosításához és korpuszalapú elemzésükhöz.

A kutatás az MNSz2-ből véletlenszerű mintavétellel nyert 150-150 adat alapján feltérképezi, milyen variabilitása van a *[nem] csodálom [azt], hogy* és a *[nem] csodálkozom [azon], hogy* szerkezeteknek a mellékmondatban kifejtett megállapítással összefüggésben. A vizsgálat hipotézisei a következők. 1) A nyelvi szerkezetek konstrukciótípusokba sorolhatók az utalószó megjelenése mentén, ez pedig a metapragmatikai reflexivitás fokával áll összefüggésben. 2) A szerkezetek a polaritás mentén is mintázatba rendezhetők, összefüggés lesz a tagadószós főmondatok és a mellékmondatbeli ténymegállapítások állító vagy tagadó jellege, illetve szemantikai kidolgozottságuk között is. 3) A konstrukciók szemantikai preferenciát mutatnak, tehát az egyes konstrukciók a pozitív, illetve a negatív reflexiók kifejezésére pragmatikalizálódtak inkább (rugalmas kategóriahatárokkal, l. Diewald 2011).

A vizsgálat valószínűsíthető eredménye, hogy a főmondatbeli szerkezet kifejtettsége és a reflektáltság foka nem egyszerűen egyenesen arányos: a kifejtettség mértéke és módja összefügg azzal, mennyire erősek az előzetes elvárások, és mennyire közösek a diskurzus mentális kontextusában, azaz milyen kiindulópontból történik reflektálás az eseményre.

Kulcsszavak: organizációs keret, kifejtettség, kidolgozás, szemantikai preferencia

Irodalom

- Diewald, Gabriele 2011. Pragmaticalization (defined) as grammaticalization of discourse functions. *Linguistics* 49/2: 365–390.
- Graves, Chris – Warren, Martin 2010. What can a corpus tell us about multi-word units? In O’Keeffe, Anne – McCharty, Michael (eds.): *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*. Routledge. London – New York. 212–226.
- Tátrai Szilárd 2017. Pragmatika. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris. Budapest. 899–1058.

TÁTRAI SZILÁRD

A kontextualizáció perspektivikussága és metapragmatikai reflektáltsága az elemi és az összetett mondatokban

Az előadás célja, hogy a kontextualizáció funkcionális kognitív nyelvészeti értelmezését elméleti szempontból kidolgozottabbá tegye, arra a diszkurzív viszonyra építve, amely a kontextualizáció leírásában az Osiris Nyelvtan mondattani (Imrényi 2017: 743–758, Kugler 2017: 844–848, 874–878) és pragmatikai (Tátrai 2017: 927–951) fejezetei között kialakult.

Az előadás a kontextualizáció magyarázatát hangsúlyozottan a nézőpont, azon belül a kontextusfüggő kiindulópontok működése felől végzi el. A kontextusfüggő kiindulópontoknak olyan modelljére támaszkodik, amely szerint a közös figyelmi jelenet interszjektív kontextusában a résztvevők (i) tér- és időbeli pozíciója, (ii) szociokulturális szituáltsága és (iii) tudati beállítódása játszik lényegi szerepet a referenciális jelenet konstruálásában (Tátrai 2018). Az előadás amellet érvel, hogy az elemi mondatokra jellemző kontextualizáció típusai közül az időbeli és a térbeli elhelyezés az (i), a személyhez, dologhoz kötés a (ii), az episztemikus modalitás, az evidencialitás és az értékelő attitűd jelölése pedig a (iii) működésével kapcsolható össze. Az összetett mondatokban megjelenő kontextualizáló főmondatokat pedig ugyancsak a (iii) működéséből kiindulva értelmezi. Az előadás metapragmatikai jelzésként (l. Tátrai 2017: 1038–1053) azokat a kontextualizáló konstrukciókat értelmezi, amelyek – egy elemi mondaton belül, illetve egy elemi mondatra reflektálva – a résztvevők tudati pozícióját juttatják érvényre, rámutatva ugyanakkor arra is, hogy a kontextualizáló főmondatokban a személy- és időjelölésnek szintén lényegi szerep jut. Az előadás a kontextualizáció fogalmával összefüggésben megvizsgálja a reflexivitás, a metapragmatikai tudatosság, a szubjektívizáció és a perspektívizáció tudományos kategóriáit is.

Kulcsszavak: kontextualizáció, kontextusfüggő kiindulópontok, metapragmatikai tudatosság, reflexivitás

Irodalom

- Imrényi András 2017. Az elemi mondat viszonyhálózata. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris. Budapest. 663–759.
- Kugler Nóra 2017. Az összetett mondat. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris. Budapest. 806–895.
- Tátrai Szilárd 2017. Pragmatika. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris. Budapest. 899–1058.
- Tátrai Szilárd 2018. Hárman egy ladikban. Kontextualizáció, perspektíválás és személyjelölés a dalszövegekben. *Magyar Nyelvőr* 142/3: 310–327.

**Történeti korpusz, funkcionális leírás:
a *hanem* esete a kizárástól a témaváltásig**

Az előadás az ellentét kifejezésével kapcsolatos diskurzusfunkciók alakulástörténetét vizsgálja 16–18. századi nyelvi anyagon. A kérdésfeltevés a következő: hogyan jelent meg és terjedt el, illetőleg mivel magyarázható a *hanem* olyan használata, amikor nem kizáró ellentétet fejez ki, hanem új témára, információra irányítja a figyelmet a diskurzusban (valamelyes kontrasztot is jelezve). Például: „Magam egészségben vagyok, hanem a lábam rossz”. Az adatok szerint e változás éppen akkor indulhatott meg, amikor a *hanem* kizáró használata is többé-kevésbé stabilá vált (a 16. század során; Juhász 1992). A jelenség ismert a szinkrón leíró szakirodalomban, részletesebb magyarázat nélkül, a kiemelő szerephez kapcsolva a funkcióbővülést (vö. MMNyR.). Kutatást igényel tehát az újabb diskurzusfunkció megjelenésének időbeli és társadalmi beágyazottsága, a terjedést befolyásoló szerkezeti tényezők meghatározása. Az előadás e kérdésekre a Történeti magánéleti korpusz (TMK) alapján keres válaszokat. A jelenség magyarázatában a funkcionális szemlélet érvényesül olyan fogalmak bevonásával, mint a grammatikalizáció és a szubjektivizáció; ezek keretében értelmezhető a kérdéses funkcióbővülés (Barth-Weingarten–Couper-Kuhlen 2002). A szórendi helyzet hatással lehet arra, hogy milyen funkciót eredményez a változás. A szintaktikai funkció részben szövegszintívű válása és a pragmatikai értelemben vett szubjektivizáció a tagmondat eleji pozícióra (perifériára) jellemző (Traugott 2014, Haselow 2015). Az előadás azzal foglalkozik, hogy e szempontok hogyan alkalmazhatók a nem-kizáró *hanem* leírásakor történeti anyagon. Szó lesz arról is, hogy a TMK morfológiai elemzett adatbázisa hogyan teszi lehetővé a használatalapú megközelítést olyan regiszterből, amely más időszakokból kevésbé érhető el, valamint a metaadatok szerepéről a vizsgált jelenség és az úgynevezett független tényezők közötti korrelációk kimutatásában (Varga [é. n.]).

Kulcsszavak: kötőszó, diskurzusfunkció-bővülés, szórendi pozíció, történeti korpusz

Irodalom

- Barth-Weingarten, Dagmar – Couper-Kuhlen, Elisabeth 2002. On the development of final though. A case of grammaticalization? In Wischer, Ilse – Diewald, Gabriele (eds.): *New Reflections on Grammaticalization*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia. 346–361.
- Haselow, Alexander 2015. Left vs. right periphery in grammaticalization. The case of anyway. In Smith, Andrew D. M. – Trousdale, Graeme – Waltereit, Richard (eds.): *New Directions in Grammaticalization Research*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia. 157–187.
- Juhász Dezső 1992. A kötőszók. In Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana III/1*. Akadémiai. Budapest. 772–814.
- MMNyR. = Benczedy József – Fábíán Pál – Rác Endre – Velcsó Mártonné 1988: Mondattan. In Rác Endre (szerk.): *A mai magyar nyelv rendszere*. Akadémiai. Budapest. 436–437.
- Traugott, Elizabeth Closs 2014. Intersubjectification and clause periphery. In Brems, Lieslotte – Ghesquière, Lobke – Van de Velde, Freek (eds.): *Intersubjectivity and Intersubjectification in Grammar and Discourse*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia. 7–27.
- Varga Mónika [é. n.]. *Változatos ellentétek, ellentétes változatok a 16–18. századi magánéleti regiszter alapján*. Kézirat.

Az indirektség mintázatai társas kontextus függvényében

Az előadásban a feldolgozott társas kontextus és az indirekt kérések mintázatainak az összefüggését mutatom be lengyel és magyar kérések alapján.

Az indirektség előfordulása és mintázatai összefüggnek a kérés társas kontextusával, így a megértett és feldolgozott személyközi viszonyokat konstruáló egyik elemként foghatók fel. A társas kontextus függvényében az indirektség több mintázat szerint valósul meg, továbbá a kérés súlya (Csató–Pléh 1987/1988) is hatással van az indirektség előfordulására. Az indirektséget skaláris jelenségként értelmezem és vizsgálom (Panther–Thornbourg 1998). Az előadásban részletezem az indirekt kérések megvalósulásait, figyelembe véve a metonimikus szerkezeteket, a forgatókönyv elemeit és azok számát, illetve a gyakoriságukat. A vizsgálataim megmutatták, hogy a direkt kérések leginkább szimmetrikus személyközi viszonyok esetében fordultak elő, erősítve a tegező formákat. Az indirekt kérések aránya a kérés súlyával, valamint a személyközi távolság növekedésével és a helyzet formális jellegével nő. Továbbá a konstruált személyközi viszonyok nemcsak a tegező/nemtegező formákkal, hanem a kérés (in)direktségével alakíthatók. Továbbá a kérés társas kontextusa és az (in)direktségi mintázatok összefüggnek a kérés utasítás-ként való értelmezésével.

Az eredmények 2008-as diskurzuskiegészítő vizsgálatokon alapulnak (43 magyar anyanyelvű és 44 lengyel anyanyelvű adatközlő, összesen 2088 különböző kérés alapján). A folyamatban lévő vizsgálatban pedig az adatközlők osgoodi mintájú skálán megnyilatkozásokat értékelnek, a befogadói szintű indirekt szerkezeteket tartalmazó cselekvésérték (Tátrai 2018), illetve a társas kontextusban való adekvátság (Watts–Locher 2005) értékelésének felmérése céljából.

Kulcsszavak: indirektség, társas kontextus, metonimikus szerkezetek, cselekvésérték, adekvátság

Irodalom

- Csató Valéria – Pléh Csaba 1987/1988. Indirekt felszólítások a magyar nyelvben. *Magyar Pszichológiai Szemle* 44–45, 99–115.
- Tátrai Szilárd 2017. Pragmatika. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris. Budapest. 899–1058.
- Thornburg, Linda – Panther, Klaus-Uwe 1997. Speech act metonimies. In Liebert, Wolf-Andreas – Redeker, Gisela – Waugh, Linda (eds.): *Discourse and perspective in cognitive linguistics*. John Benjamins. Amsterdam. 205–219.
- Watts, Richard – Locher, Miriam 2005. Politeness theory and relational work. *Journal of Politeness Research* 1/1: 9–33.